

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук
Кафедра богослов'я

УКД 271.4(477)-335(092)

КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ Андрій Васильович

ДУШПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СВЩМЧ ОМЕЛЯНА КОВЧА

Магістерська дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Богослов'я»
спеціальності 041 «Богослов'я»
галузі знань 04 «Богослов'я»
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

Науковий керівник
магістерської дипломної роботи:
Каськів Олег Володимирович
доктор наук з богослов'я, професор,
професор кафедри богослов'я

м. Івано-Франківськ - 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 Душпастирська діяльність свщмч. Омеляна Ковча (1911-1943).....	9
1.1. Душпастирська діяльність свщмч. Омеляна Ковча (1911-1922).....	9
1.2. Душпастирське служіння під час Війни за незалежність. Капеланське служіння в УГА.	15
1.3. Душпастирська діяльність у м. Перемишляни	18
1.3.1. Вплив о. Омеляна Ковча на розвиток парафіяльного життя у місті Перемишляни	18
1.3.2. Духовно-національна позиція Омеляна Ковча у м. Перемишляни	22
1.3.3. Рятування євреїв під час Голокосту: християнський вимір служіння.	23
РОЗДІЛ 2. “Парох концтабору Майданек”	26
2.1. Арешти та ув'язнення.	26
2.1.1. Духовна підтримка спів в'язнів у тюрмі.	30
2.1.2. Листи Омеляна Ковча до рідних як свідчення християнської віри.	34
2.2. Парох концтабору Майданек: служіння серед ув'язнених.	36
2.2.1. Уділення Святих Тайн в концтаборі.	36
2.2.2. Екуменічна діяльність в концтаборі	40
2.2.3. Спогади співв'язнів про Омеляна Ковча.	42
РОЗДІЛ 3. “Чому наші від нас утікають ”: причини, обставини, наслідки і вирішення.....	44
3.1. Обрядові причини відчуження від Церкви.....	44
3.1.1. Мова	44
3.1.2. Азбука	47
3.1.3. Спів.....	49
3.1.4. Богослужіння	50
3.1.5. Церемонії	51
3.1.6. Церковні речі.....	56

3.1.7 Відпусти	57
3.2. Роль духовенства в житті парафії та суспільства	60
3.2.1. Виховання духовенства	60
3.2.2. Одружений стан душпастирів	62
3.2.3. Джерела прибутків.....	66
3.2.4.Інші причини, що руйнують авторитет духовенства	67
3.2.5. Участь духовенства житті громади.....	69
3.2.6. Церковні братства	70
3.2.7. Сповідальниця і проповідальниця	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Постать священномученика Омеляна Ковча є прикладом невтомного служіння Церкві та людям у найскладніших історичних обставинах, що робить його постать актуальною для сучасних священників і мирян. Його душпастирська діяльність, особливо під час Другої світової війни, є свідченням християнської любові до ближнього, яка залишається основою душпастирського служіння в усі часи. У часи, коли суспільство стикається з моральними викликами, приклад жертвності Омеляна Ковча дає натхнення для відновлення духовних цінностей. Його готовність захищати людську гідність, незалежно від національності чи релігії, є важливим уроком для міжрелігійного та міжкультурного діалогу сьогодення. Тема душпастирської діяльності Омеляна Ковча є актуальною у контексті дослідження ролі УГКЦ у XX столітті, зокрема в умовах тоталітарних режимів. Його служіння у концтаборі Майданек є унікальним прикладом духовної місії в умовах абсолютного знецінення людського життя. Вшанування пам'яті свщмч. Омеляна Ковча і його беатифікація показують важливість осмислення його спадщини для формування християнської ідентичності. Актуальність дослідження його душпастирської діяльності полягає в тому, щоб зрозуміти, як віра і милосердя можуть надихати на служіння навіть у найважчих обставинах.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Душпастирська Діяльність Свщмч Омеляна Ковча» виконується в рамках академічної комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту канонічного права та богословських наук та науково-дослідного інституту капеланства: «Богословські аспекти духовного зцілення в контексті кризових ситуацій сучасного українського суспільства», термін виконання – з 01.10.2025 р. по 30.09.2030 р. (затверджено рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 19.09.2025 р.)

Об'єктом дослідження є постать священномученика Омеляна Ковча.

Предметом дослідження є душпастирська діяльність священномученика Омеляна Ковча, зокрема його служіння на парафіях та в ув'язненні, а також його духовна спадщина та її значення для формування християнської ідентичності і душпастирської практики Української Греко-Католицької Церкви.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі душпастирської діяльності священномученика Омеляна Ковча, зокрема його служіння на парафіях, а також у концтаборі Майданек, для виявлення теологічного, духовного та морального значення його душпастирського подвигу в контексті історичних викликів першої половини ХХ століття та його впливу на сучасну душпастирську практику Української Греко-Католицької Церкви.

На основі мети було визначено **завдання**:

1. Проаналізувати початковий етап та особливості формування душпастирської моделі Омеляна Ковча у період 1911–1922 рр.
2. Дослідити специфіку капеланського служіння в лавах Української Галицької Армії (УГА) та роль священника у підтримці морального духу війська під час Визвольних змагань.
3. Висвітлити багатогранну діяльність о. Омеляна у м. Перемишляни, акцентуючи на соціальному, міжетнічному та місійному аспектах його праці.
4. З'ясувати причини та обставини арештів і ув'язнень священника, проаналізувавши його стійкість перед репресивними апаратами різних режимів.
5. Реконструювати особливості служіння «пароха Майданека», розкривши феномен душпастирства в умовах концтабору як вищого вияву жертвовної любові.
6. Здійснити теологічний та літургійний аналіз обрядових причин відчуження від Церкви, спираючись на інтелектуальну спадщину о. Омеляна Ковча.
7. Визначити ідейні засади та роль духовенства у житті парафіяльної громади й суспільства через призму пастирського досвіду священномученика.

Матеріали дослідження. Джерельна база дослідження є репрезентативною та комплексною, що дозволило всебічно реконструювати постать священномученика Омеляна Ковча. Основу роботи становлять першоджерела, зокрема праці самого о. Омеляна «Чому наші від нас утікають?», які розкривають його богословські погляди та душпастирські пріоритети. Важливе значення мають архівні матеріали ЦДІАУ у Львові, шематизми Львівської архієпархії. Копії джерела з ЦДІАУ. Ф. 201. Оп. 2а. Од. зб. № 1487 та матеріалів, подані в додатках («Перемишляни», «Майданек», «Вічність. Мученицький шлях Ковча», Свідчення Марії Лещишин.) взято в постуляційній комісії УГКЦ.

Окрему групу складають мемуарна література та спогади (Ковч-Баран А.-М., Лебедович І., Шкільник М.), які деталізують капеланське служіння в УГА та життя в Перемишлянах. Дослідження капеланського та концтабірного періоду (Майданек) опирається на наукові розвідки Біласа В., Бірчака В., В'ятровича В. та Литвина С., що аналізують феномен «пароха поза межами парафії» в умовах Голокосту та тоталітарного тиску.

Контекстуалізація діяльності о. Ковча в межах УГКЦ здійснена через фундаментальні праці Л. Гентош, Д. Забзалюка та О. Зайцева. Значну роль відіграли матеріали конференцій та наукові збірники (напр. «Ковчег»), а також сучасні кваліфікаційні роботи (Наськін А.), що демонструють актуальність постаті блаженного для новітньої української історіографії. Загалом залучено понад 50 найменувань джерел, що забезпечує високий рівень достовірності висновків магістерської роботи.

Наукова новизна. На основі доступних першоджерел та наукової літератури здійснено цілісний аналіз душпастирської парадигми Омеляна Ковча, яка базується на ідеї універсального служіння людині незалежно від її національності чи віросповідання.

У магістерській роботі вперше:

введено до наукового обігу окремі неопубліковані матеріали, що стосуються міжконфесійних та міжнаціональних аспектів діяльності о. Омеляна

Ковча в Перемишлянах, зокрема спогади очевидців та архівні довідки, що уточнюють його капеланський шлях;

здійснено спробу комплексного висвітлення проблеми трансформації традиційного парафіяльного душпастирства у жертвне служіння в екстремальних умовах (війна, окупація, концтабір) через концепцію «пароха поза межами парафії».

Отримали подальший розвиток теми:

висвітлення капеланського служіння духовенства УГКЦ як чинника державотворення та національної консолідації на початку ХХ ст.;

аналізу етичних та богословських аспектів рятування представників єврейської громади греко-католицьким духовенством у роки Голокосту.

Удосконалено:

висвітлення ролі священника як суспільного лідера, що здатен брати на себе відповідальність за моральний стан громади в умовах тоталітарного тиску та соціальної дезінтеграції.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання його основних положень для: розробки програм духовної формації та підготовки священників у семінаріях Української Греко-Католицької Церкви, акцентуючи на жертвності, любові до ближнього та моральній стійкості в умовах викликів, застосування напрацювань у сучасній душпастирській практиці, особливо у сфері соціального служіння, міжрелігійного діалогу та підтримки вразливих груп населення, використання матеріалів дослідження у просвітницьких і катехитичних програмах для мирян, спрямованих на популяризацію християнських цінностей, прикладу священномученика Омеляна Ковча та виховання духовного лідерства, вдосконалення методів душпастирської діяльності у складних соціальних та екзистенційних умовах, зокрема серед людей, які переживають кризові ситуації, вшанування пам'яті священномученика Омеляна Ковча через організацію виставок, конференцій, навчальних семінарів та тематичних заходів, використання напрацювань у наукових дослідженнях, присвячених історії УГКЦ, релігійному життю України

у XX столітті, а також у теологічних студіях з питань християнської етики та соціального служіння, інтеграції постаті Омеляна Ковча у міжрелігійний діалог як прикладу універсальних моральних і духовних цінностей, що об'єднують людей різних національностей і конфесій, створення на основі дослідження популярних видань, статей чи документальних матеріалів, які сприятимуть поширенню знань про його духовну спадщину серед ширшої аудиторії. Це допоможе не лише зберегти пам'ять про священномученика Омеляна Ковча, але й зробити його приклад актуальним для вирішення сучасних духовних і соціальних питань.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2024-2025 роках.

Структуру роботи складають перелік умовних скорочень, вступ, 3 розділи, 7 підрозділів, висновки, перелік використаних джерел і літератури (всього 52 позиції) та додатки (всього сім). Основний зміст висвітлено на 77 сторінках, загальний обсяг роботи становить 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ДУШПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СВЦМЧ. ОМЕЛЯНА КОВЧА (1911-1943)

У першому розділі досліджується життєвий шлях та багатогранна душпастирська діяльність священномученика Омеляна Ковча. Проаналізовано ранній період його служіння, що заклав фундамент незламної віри та жертвності. Окрему увагу приділено героїчному капеланському служінню в лавах Української Галицької Армії під час Визвольних змагань, де отець Омелян виявив себе як духовний батько та патріот. Висвітлено тривалий період праці у Перемишлянах, де його діяльність вийшла за межі парафії, охопивши соціальну та місійну сфери. Дослідження демонструє, як цілісність душпастирського образу Омеляна Ковча формувалася через безкомпромісну любов до Бога та активне служіння своєму народові у найважчі історичні часи.

1.1. Душпастирська діяльність свцмч. Омеляна Ковча (1911-1922)

Отець Омелян Ковч народився 20 серпня 1884 року в селі Космач Косівського повіту на Гуцульщині в сім'ї священника. Батько – отець Григорій – служив у місцевому храмі. Батьки виховували п'ятеро дітей, засіваючи в їхні серця зерна доброти і любові.¹ Свою шкільну науку отець здобував у Космачі та в Кіцмані, там показав свої великі здібності до навчання. Завершив навчання в Українській Державній Гімназії у Львові. А далі – вивчав філософію та богослов'я в Римі².

У 1911 році єпископ Григорій Хомишин рукоположив Омеляна Ковча на священника, і того ж року новопосвячений отримав своє перше парафіяльне

¹ Жаровська О. Випробувані як золото в горнилі, Львів 2013 ст. 70.

² Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 66.

призначення – до селища Підволочиськ на Тернопільщині.³ Андрей Шептицький, який дивував сучасників своєю неймовірною пам'яттю, особисто знав цього здібного молодого чоловіка. Відтак, порекомендував його до Підволочиська, де на той час розвивалися драматичні події з нагоди викупу колишнього костелу у юдеїв та організації містечкового релігійного життя.⁴

Про діяльність отця Омеляна Ковча в Підволочиськах збереглося дуже мало відомостей. Сам він у Curriculum vitae описує цей період так: спершу не мав жодної роботи й «з нудьги заложив касу і єї вів». У Підволочиськах він перебував півтора року. Поки в парафії служив адміністратор, якого громада не сприймала, Ковч допомагав йому, і люди більше горнулися саме до нього — тоді ще якось трималося. Але коли прийшов новий парох, він зрозумів, що «пропав з доходами», тобто залишився без засобів до існування.⁵

Не маючи жодних перспектив у Підволочиськах і відчуваючи втрату підтримки митрополита, отець Омелян Ковч вирішив шукати кращої долі в іншому місці. Він навіть розглядав можливість перейти зі Львівської єпархії до рідної Станіславівської. Із його Curriculum vitae довідуємося, що він мав аудієнцію у єпископа Григорія Хомишина, який запропонував кілька парафій для служіння. Однак Ковч зізнався, що не мав коштів навіть на дорогу до Станіслава, тож мусив відмовитися від цього наміру. Своє перебування в Підволочиськах він підсумував коротко і категорично: «Підволочиська неможливі!». ⁶ Відтак, не маючи інших можливостей, отець Омелян Ковч погодився на місіонерську працю в Боснії, у селищі Козарац, де мешкали емігранти з Галичини. Саме там він розпочав своє служіння серед громади, яка потребувала духовної опіки та підтримки в чужому краї. ⁷

³ Ковчег отця Ковча / ред. Васюник І. Київ: Новий друк, 2017. ст 12

⁴ Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота / Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. ст 8

⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2а. Спр. No 1487. Арк. 26.

⁶ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

⁷ Наськін А. В. Греко-католицька церква та виклики ХХ ст. : приклад о. Омеляна Ковча : кваліфікац. робота / А. В. Наськін ; наук. кер. Я. Грицак ; Український католицький ун-т, Гуманітарний факультет, Каф. нової і новіт. іст. України. Львів, 2020. ст 29

1912 року він зголошується на працю серед українських греко-католиків Боснії, які емігрували туди після переходу цієї території від Османської імперії до Австро-Угорської. Тут він узяв під опіку парафію містечка Козарац і сусідніх українських поселень⁸.

Щодо місіонерської та пасторальної діяльності отця Омеляна Ковча в Боснії збереглося небагато відомостей. У перші два літні місяці 1912 року він ще працював у Козараці разом із отцем Никитою Будкою, який невдовзі, 12 липня, був призначений Папою Пієм X першим єпископом Греко-католицької церкви в Канаді і незабаром залишив Боснію.⁹

Окрім служіння у власному селі, він багато днів проводив у дорозі навколишніми селами, – згадувала дружина отця, – де відвідував наших поселенців. Вони жили на великій території, переважно на гірських схилах. Українські колоністи жили в злиднях, тому з великою радістю зустрічали свого священика, коли той приїжджав для задоволення їхніх духовних потреб.¹⁰

Про його життя у парафії Козарац (Югославія, нині Боснія і Герцеговина) наша найдорожча Мама часто розповідала, як Тато багато днів проводив у дорозі, відвідуючи наших поселенців. Вони жили переважно на гірських схилах, а їхнє життя було здебільшого досить убогим.¹¹

Майже з кожної поїздки до околиць Козарця батько привозив із собою кількох дітей, а під час наступного від'їзду відвозив їх назад до їхніх домівок. Залишаючи їх під опікою матері, він зазвичай додавав прохання, щоб діти скуштували чогось іншого, ніж те, що їдять удома, та трохи побавилися іграшками наших дітей.¹²

⁸ Ковчег отця Ковча. Київ : [б. в.], 2017.ст. 12 - 13

⁹ Наськін А. В. Греко-католицька церква та виклики ХХ ст. : приклад о. Омеляна Ковча : кваліфікац. робота / А. В. Наськін ; наук. кер. Я. Грицак ; Український католицький ун-т, Гуманітарний факультет, Каф. нової і новіт. іст. України. Львів, 2020. ст 31

¹⁰ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 36.

¹¹ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 19.

¹² Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота / Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. С. 38.

Ось так описувалося життя поселенців-русинів у газеті «Емігрант» за 1913 рік: "...були це бідні темні неписьменні люди, одні з якимись грошима, а інші без них; всі сподівалися на безплатну землю "царівську", чекали роками на ту царівщину, терпіли голод, злидні, мучила їх безвихідь, і одні з розпачу випивали, другі жебракували, інші харчувалися буковим листям і пухли з голоду..."¹³.

Стосовно місії в Боснії отець Омелян Ковч відчував себе зрадженим і ошуканим, адже, за його словами, «урядовий конкур обманив» його,¹⁴ Генеральний вікарій у приватному листуванні обіцяв отцю Омеляну Ковчу і будинок, і десять моргів землі. Однак після приїзду він не отримав навіть найнеобхідніших умов для проживання. У листі до митрополита Ковч з гіркотою визнавав: «Тепер тут нічого немає, я ані тут жити не можу, ані немає за що... Генеральному Вікаріату і не сниться мені дати поміч».¹⁵ У своєму Curriculum vitae отець Омелян Ковч зазначав, що в Боснії фактично не мав жодних доходів, адже місцеві поселенці не були звиклі замовляти святі Літургії і навіть здійснювали поховання самотійно. За три роки його перебування там він відправив лише шість похоронів.¹⁶ У такій ситуації митрополит Андрей Шептицький, співчуючи отцю Омеляну Ковчу, радив йому повернутися до Галичини, проте допомогти чимось більше вже не мав можливості.¹⁷

Отець Омелян Ковч повернувся до Галичини на початку вересня 1915 року, саме тоді, коли край був звільнений від російської окупації. Повернувшись, він почав клопотати про нове місце служіння і зазначав, що під час війни було близько сотні вакантних парафій. Проте йому надали лише посаду завідувача в Сарниках Горішніх, що викликало в нього глибоке розчарування. «Ось така нагорода за трирічні муки! Така заохота для молодого священика! ...після сесії дають мені Сарники Горішні — де вже 14 років немає церкви, а хата майже зруйнована (28 моргів), тоді як іншому, що лише рік священиком, дають парафію на 250 моргів... Бог нехай простить і помилує!» — писав він із болем та

¹³ Семак В. На часі // Емігрант. — 1913. — липень і вересень.

¹⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2а. Од. 36. No 1487. Арк. 28

¹⁵ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025)

¹⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2а. Од. 36. No 1487. Арк. 28

¹⁷ Там само.

образою.¹⁸ Незадоволення рішенням церковного уряду, яке о. Ковч вважав несправедливим по відношенню до себе після трирічних страждань в Боснії на місіонерській праці, тільки поглибило конфлікт між ним та Церквою.

Приїхавши з родиною на нову парафію в Сарники Горішні, отець Омелян Ковч застав умови, що мало чим відрізнялися від боснійських — надзвичайно важкі і непридатні для життя. Він мешкав у приміщенні, де раніше діяв холерний шпиталь, спав на ліжку, яке використовували хворі на тиф, а подушки походили з дому, де нещодавно ховали померлого від скарлатини. Богослужіння доводилося відправляти на вітварі, з якого він лише відгортав сніг у тому місці, де могла стояти чаша.¹⁹ У своєму Curriculum vitae отець Омелян Ковч далі робить іронічний закид у бік церковного уряду, зазначаючи: «Але, на диво — доходи... Якби це знали в Консисторії — зараз би перенесли».²⁰

Водночас Митрополита Консисторія розпочала проти отця Омеляна Ковча канонічний судовий процес, висунувши йому обвинувачення у розкраданні церковних коштів у Козараці та підробленні векселів на позику в 17 тисяч крон. Отець Ковч мав аудієнцію в Митрополита Андрея Шептицького, де докладно виклав усю справу, однак це не принесло результатів — він, очевидно, потрапив у немилість. «Я приїхав до Львова і був у Ексцеленції. Ексцеленція, коли я їм точно представив справу, ще мене засоромили; я знову, бачачи, що вони дістали нав'язливу думку, стиснув зуби і пішов», — згадував він. Отець Омелян переживав глибокий розпач, почувався покинутим, зрадженим і несправедливо засудженим, що лише погіршило його ставлення до Церковного уряду та керівництва ГКЦ. «Очевидно, що при цьому всьому Ексцеленції Хомишин, Шептицький, далі отець Жук і Білецький та ціла консисторія залишаться людьми світлими, чесними і мудрими, а я — скажімо — дурень...», — писав він із гіркою іронією.²¹ На своє виправдання отець Омелян Ковч 20 листопада 1915 року уклав

¹⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2а. Од. 36. № 1487. Арк. 29.

¹⁹ Там само, арк. 30

²⁰ Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегіт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.

²¹ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2а. Од. 36. № 1487, арк. 30.

Curriculum vitae, яке завершив такими словами: він називає себе «молодим (а отже і нерозважним), запаленим до праці чоловіком», готовим на наказ настоятелів вирушити навіть «між готентотів», тим більше що і дружину обрав таку, яку міг переконати до будь-якої справи. У своєму запалі та ревності він працював понад власні сили, «наче за двох», відмовляючи собі в найнеобхіднішому, аби втриматися у фінансовій рівновазі. Та саме в цей час, як він зазначає, втрутилися його настоятелі — митрополит О.О. Хомишин... (далі текст переривається).²² Отець Омелян Ковч власні протиправні вчинки пояснював як «відчайдушний акт порятунку перед загрозою голодної смерті»²³, Апостольська Адміністрація, розглянувши Curriculum vitae отця Омеляна Ковча, охарактеризувала його як «негідну самооборону», оскільки в тексті містилися різкі інвективи проти різних осіб, які були або залишаються його начальниками та настоятелями.²⁴ Канонічний процес проти отця Омеляна Ковча набув значного розголосу через важливість греко-католицької місії в Боснії та присутність там ГКЦ. Подібний скандал міг поставити під загрозу репутацію всієї місії. Апостольський адміністратор отець Олекса Базюк у листі до Митрополичої Консисторії наголошував: у руках отця Ковча перебуває не лише його особиста честь і доля, але і гідність усього священничого стану, особливо в місії, що діяла на місці.²⁵ Як відомо, декретом від 7 жовтня 1914 року Папа Бенедикт XV заснував у Боснії Греко-католицьку дієцезію з осідком у селі Козарац, яка безпосередньо підпорядковувалася Римському престолу. Очолив новостворену дієцезію Апостольський адміністратор отець Олександр Базюк.²⁶ Подібна компрометація греко-католицького духовенства ставила під загрозу саме існування місії в Боснії. До того ж канонічний процес затягнувся через військові обставини. У листі до Митрополичої Консисторії від 31 травня 1916 року отець Омелян Ковч пояснював труднощі, які не дозволяли йому вирішити справу: він

²² Там само, арк. 31.

²³ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 94–95.

²⁴ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 308.

²⁵ Там само, арк. 50

²⁶ Качараба Степан. Суспільна опіка Греко-католицької церкви над українською еміграцією у Боснії та Герцеговині (кін. XIX – поч. XX ст.) // *Україна-Європа-Світ. Збірник наукових праць*, с. 277.

перебував у воєнній зоні, де спалахнула епідемія, і не міг залишити парафіян без духовної опіки. Крім того, через гострий брак коней, які постійно реквізувалися, було неможливо дістати підводу. «Отже, в чому моя вина, що настали такі часи?» — писав він, підкреслюючи безвихідь ситуації.²⁷ Попри все, о. Ковч повернув гроші, які були запозичені ним з церковної каси в Козарац²⁸. Митрополича Консисторія разом з Апостольським Адміністратором зобов'язали отця Омеляна Ковча повернути залишок боргів та векселі всім поручителям за позику, яку він узяв у Боснії. Завдяки цьому в листопаді 1916 року справу вдалося остаточно закрити.²⁹

1.2. Душпастирське служіння під час Війни за незалежність. Капеланське служіння в УГА.

Про служіння отця Омеляна Ковча як капелана Української Галицької Армії залишилося багато свідчень. Зокрема, підхорунжий 3-ї Бережанської бригади Роман Долинський³⁰ згадує про о. Ковча:

Після проголошення 9 листопада 1918 року Західноукраїнської Народної Республіки українці були втягнуті у війну з Польщею. У 1919 році отець Омелян Ковч вступив до лав Української Галицької Армії і був призначений капеланом Бережанського коша. Щоранку він служив Божественну Літургію, а потім ішов до шпиталю, щоб уділити Святі Таїнства хворим і підтримати їхній моральний дух. Молодий та енергійний священик водночас займався численними господарськими й економічними справами, які виникали в складних умовах війни. Його постійна духовна підтримка та увага до потреб вояків відновлювали

²⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2а. Од. 36. No 1487. Арк. 59.

²⁸ Там само

²⁹ Дрозд В. Родина душпастирів Ковчів на Залішанщині- Чернівці: ТзОВ "ДрукАрт", 2012. С. 26.

³⁰ Роман Долинський – воював у складі 3-ї Бережанської бригади УГА у званні підхорунжий. Під час Другої Світової війни вступив добровольцем до 14-ї гренадерської дивізії Ваффен СС «Галичина», став командиром кінної сотні, отримав звання підполковника. Після війни із залишками Української національної армії перебрався до табору в Італії. В 1948 р. переїхав до Німеччини, згодом – до Великої Британії, де тривалий час очолював Спілку українських вояків Великої Британії. Емігрував до США, де й помер в 1961 р

їхні сили. При цьому він не уникав небезпек фронтових дій і любив жартувати: «Ви ж знаєте, панове, що я висвячений, а висвяченого куля так легко не бере». Отець добре розумів, що присутність лікаря і капелана поруч на лінії фронту давала воякам відчуття захищеності.³¹

Щодня можна було бачити його на полі вправ, у канцелярії, в магазинах – всюди він вирішував скарги окремих частин чи вояків, завжди знаходив час для вояків і розв'язував їхні проблеми – радше своїм авторитетом та здібністю, ніж правним регламентом. Для тодішнього командира коша, отамана П. Бігуса, отець Ковч був чи не найкращим помічником у виховній праці. Якщо взяти до уваги ще слабко налагоджену матеріально-технічну базу молодії УГА, яка буквально "на ходу" готувалася боронити незалежність своєї щойно проголошеної держави, тоді треба дивуватися цій неймовірній енергії та здатності вирішувати в таких умовах найскладніші справи. Висока духовна сила отця Ковча дає повну підставу назвати його капеланом-патріотом-борцем.³²

"Пригадую собі, - пише підполковник Р. Долинський, - епізод боїв, що відбувся на фронті під Львовом на Великдень 1919 року. Перед самим Великоднем відходила маршова частина з Бережанського коша, яка мала змінити облогу Львова. Отець Омелян Ковч разом із кількома делегатами громадян міста Бережани від'їхав із маршовою частиною, щоб відвідати вояків на фронті та передати їм великодні подарунки. Отець Ковч вирішив відвідати найдалі висунену позицію в районі Лисої Гори. Мабуть, знаючи рішучість нашого капелана, командування бойового відтинку не заборонило цього, але доручило одному підстаршині і мені супроводити його до позиції. Саме в ніч під Воскресіння ми без пригод прибули на позицію та поділилися освяченим, яке поблагословив там же отець Ковч після короткого молебню. Командир застави попередив, що поляки на світанку наших свят можуть зробити наскок, розраховуючи на нашу неуважність. Так і сталося. На світанку поляки відкрили вогонь із кулеметів, гранатометів та гвинтівок. Один вояк був поранений у ногу.

³¹Жаровська О. Випробувані як золото в горнилі, Львів 2013 ст. 73

³²Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священика Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 267-268.

Вже розвиднялося, ворожий вогонь слабшав, бо поляки чекали, мабуть, на підкріплення. Отець Ковч піднявся разом із нами винести пораненого в тил і передати його в польовий шпиталь для першої допомоги. Усі відраджували отцю Ковчу, бо треба було пробігти простір приблизно 50 метрів, який був у зоні ворожого вогню. Вночі він був безпечний, але тоді було вже зовсім світло. Отець Ковч сказав жартома: "Ви ж знаєте, панове, що я висвячений, а висвяченого куля так легко не бере". Під прикриттям нашого вогню ми просувалися крізь простір, хоч ворожі кулі сипалися градом. Віра сильніша від людського страху за життя."

Ще раз я зустрів отця Ковча на самій лінії фронту під час Чортківської офензиви. Важко було навіть уявити, щоб він залишався осторонь у час бойових дій — він завжди був поруч із вояками. На зауваження командування про небезпеку він незмінно відповідав: «В запіллям почекають, поки вернуся. Я маю досвід з війни і знаю, що вояк на лінії фронту почуває себе найкраще, коли бачить там теж лікаря та духівника». Так проявлялася його відвага і справжнє покликання геройського капелана.

Припускаємо, що є ще також інші спогади учасників Визвольних Змагань у лавах УГА, в яких можуть бути згадки про отця Омеляна Ковча, на жаль, не маємо можливості вписати їх на сторінки цієї книги. Залишилося кілька почутих спогадів, і їх записуємо з розповідей, бо сам отець Омелян Ковч, на превеликий жаль, ніколи нічого про себе не записав.³³

Та недовго після того Батько тішився волею – незабаром був схоплений польськими вояками і опинився в польському таборі для полонених. Життєві умови наших в'язнів у польських концтаборах описує отець Йосафат Жан ЧСВВ на 134-136 сторінках згаданої вже книжки отця І. Лебедовича. Згідно з тим описом у них було близько п'ятсот наших священиків і монахів та близько сорока тисяч вояків і мирян з Галичини, що сотнями щодня вмирали від злиднів і побоїв. В іншому місці цієї книжки отця І. Лебедовича описана епідемія висипного тифу, який забирав життя сотень героїчних вояків УГА. Втомлений і виснажений

³³ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 23-24

Батько, опинившись у таких умовах, одного дня, виконуючи свої обов'язки капелана, повалився непритомний у гарячці на землю. Це був початок тифу.³⁴

Коли родина повідомила нашу найдорожчу Маму про поворот з війни Батька та його захворювання на тиф, Мама, що в той час була з дітьми у свого батька о. В. Добрянського Чернелиці, негайно поїхала відвідати його.³⁵

Коли Мама побачила Батька після його хвороби, вона спершу не впізнала його — він виглядав радше як привид, ніж як жива людина, і навіть на якийсь час знепритомніла. Перед нею стояв виснажений, почорнілий від тривалої гарячки кістяк. Лише згодом Батько поступово почав відновлювати сили, і тоді разом із родиною переїхав до Боршева, де душпастирював кілька місяців. Після цього він став парохом міста Перемишляни з дочірнім селом Коросно.³⁶

1.3. Душпастирська діяльність у м. Перемишляни

1.3.1. Вплив о. Омеляна Ковча на розвиток парафіяльного життя у місті Перемишляни

У 1922 році відкрилась нова сторінка його священничого служіння - він став парохом Перемишлян. У 20-их рр. це містечко на Львівщині налічувало близько 5 тис. мешканців, з яких переважну більшість складали євреї; українців, як правило сполонізованих, було біля тисячі.³⁷

Прибувши до Перемишлян після смерті попереднього пароха отця Костельника, отець Омелян Ковч виявив, що більшість його парафіян або сполонізувалися, або взагалі відійшли від нашої Церкви. Такий стан речей спричинила польська адміністрація, яка в першу чергу надавала роботу "своїм",

³⁴ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянищини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 67.

³⁵ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

³⁶ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 37.

³⁷ Персональний архів фото оригінал постуляційна комісія Львів с. 2. (Додаток 2)

а також надзвичайно привітний парох римо-католицького костелу, канонік отець Більські, якому вдалося залучити наших людей до своєї парафії. У Перемишлянах отець Ковч також знайшов велику і дуже давню резиденцію, яку вирішив замінити новою, та невелику старовинну церкву святого Миколая масивної будови, яку татари і турки після здобуття міста перетворили на свій мінарет.³⁸

Отець Ковч також застав Народний Дім старої будови, який за його зусиллями незабаром відновили. У нових прибудовах до цього Дому розмістилася велика театральна зала та новостворений Український Банк, а в розширеному підвалі – повітова кооперативна гуртівня. За допомогою отця Ковча в Перемишлянах придбали ще і будинок середніх розмірів, де спочатку розташовувався український дитячий садок, а згодом він став осередком Сестер Служебниць, а пізніше Сестер Студиток під проводом Сестри Марії-Фанки Ляхер.³⁹

Паралельно з відновою та розбудовою парафії швидко розвивалося релігійне, культурно-освітнє і господарсько-кооперативне життя української громади в Перемишлянах. Завдяки ініціативі та підтримці отця Ковча тут виник Аматорський кружок, який спершу очолював Андрушко Транчак, а згодом — талановитий режисер і декоратор Володимир Трофим'як. Також були створені парафіяльний та гімназійний хори під керівництвом адвоката Михайла Гузара.⁴⁰

Тут відбувалися повітові Євхаристійні з'їзди-конгреси, Сокільські з'їзди, часті повітові віча тощо, а також ряд кооперативних курсів. Усі ці місцеві і повітові активності знаходили не тільки постійну підтримку отця Ковча – він часто і був їх організатором та ініціатором. Про кооперативні курси перемишлянська газета "Перемога" (колись комуністична, тепер уже не виходить) у статті О. Лобарчука під назвою "Освічені кооператори" зі світлиною Марії Михайлівни Віщук пише: "Отець Омелян Ковч навчав курсантів, і це чи не найважливіше саме для тих, хто щодня спілкується з десятками і сотнями

³⁸ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 26.

³⁹ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

⁴⁰ Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегіт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.

покупців, людськості, взаємоповаги". А в статті про філію Товариства "Сільський Господар" у Перемишлянах інженер Тихон Білоус пише: "...активним членом Ради Філії "С. Г." був місцевий парох Перемишлян отець Омелян Ковч, знаменитий проповідник і великий безсрібник, за що користувався загальною пошаною і симпатією".

Незабаром після цього до отця Ковча завітав митрополит Андрей Шептицький. У своїх спогадах дочка отця, Анна-Марія, згадує, що це було приблизно у 1924 чи 1925 році, коли митрополит приїхав до Перемишлян і гостював у парафіяльній резиденції. Він попросив, щоб усі діти підійшли до нього. Батько наказав нам шістьом вишикуватися за віком і чемно увійти привітати «великого гостя». Кожен із нас цілував руку митрополита, називав своє ім'я та клас, у якому навчався. Митрополит благословляв кожного, повторюючи його ім'я.⁴¹

Важко достеменно визначити, з якою метою митрополит приїжджав до Перемишлян, проте цей випадок може свідчити, що митрополит Андрей Шептицький та отець Омелян Ковч, попри його часті суперечки з Церковним урядом, продовжували підтримувати спілкування і мали більш-менш дружні взаємини. Втім, невдовзі для отця Ковча розпочалися нові труднощі у стосунках із церковною владою.

Обряд освячення води відбувався надзвичайно урочисто, і кожне слово молитви з глибокою побожністю запало в серця учасників. Отець говорив коротко, але дуже виразно, і саме ця виразність у поєднанні з величністю відправи зробила його слова незабутніми. Він закликав вірити і надіятися на Бога, що після довгих років терпіння та приниження Боже Провидіння поверне народові волю. Освячена йорданська вода, що вливається у ріки і море, символізувала освячення всієї України та її предків. До цього він додав заклик

⁴¹ Шкільник М. Як міг, боронив справедливість...Спогади про пережите під владою Австрії, Польщі, СРСР, Третього Райху/ред. Б. Прах. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету. 2017. С. 55.

до щирої молитви, яка має стати частиною всенародного гімну Господеві, у якому знайдеться місце для сили, відваги і віри в те, що Україна стане вільною.⁴²

Люди тягнулися до свого отця, шанували і любили його. Про скромну оселю пароха казали, що «над тією хатою ангели кружляють». Він завжди залишався відкритим для тих, хто мав потребу. Дім родини Ковчів часто ставав прихистком для бідних дітей та сиріт.⁴³

Я народилася в Перемишлянах 1 травня 1927 року в сім'ї Михайла і Марії зі Саламонь-Шкільник. Батько був доктором права, працював суддею і приятелював з нашим парохом. Він навчав мене релігії з першого класу. Перше, що врізалось в пам'ять назавжди, — це те, що саме слово «релігія» викликало в мене страх. Я не розуміла його значення тому тікала додому. Отець Ковч помітив мою відсутність і, діючи як хороший психолог, попросив мене сходити до кіоску по сигарети. Потім сам вийшов назустріч, взяв мене за руку і повів назад до класу. Там він почав розповідати біблійну історію, і тоді я зрозуміла, що релігія зовсім не страшна, а навпаки — надзвичайно цікава.⁴⁴

Настав час вечері, і ми всі шестеро були вдома. Як завжди, батько прийшов вчасно, ще до того, як ми сіли за стіл. Він пригорнув привезених дітей і, усміхнувшись до нас, сказав: «Ось це Анна, а і ти — Нуся (так мене вдома називали). Анно, візьми Анну до свого ліжка, коли будеш купатися, викупи її і одягни у свою сорочку, а завтра дай їй свою суконку, бо та, що на ній, забруднилася на цвинтарі. А ти, Ірко, зроби те саме з Лізольотою (так її називали в Прусах). А ви, хлопці, візьміть Михася до свого “барлогу” на стрих, де ви влітку спали на сіні і називали свої постелі барлогами».⁴⁵

⁴² Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. — Саскатун, 1994. — С. 42.

⁴³ Жаровська О. Випробувані як золото в горнилі, Львів 2013 ст. 76

⁴⁴ свідчення Марії Лещишин приватний архів (Додаток 6).

⁴⁵ Литвин С. Парох Майданека — отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 95.

1.3.2. Духовно-національна позиція Омеляна Ковча у м. Перемишляни

Кожного року, як наближалися Йорданські свята, наша найдорожча Мама "губила голову", а нас дітей не бралися ні наука, ні ніякі видумки та розваги. Всі ми просто вичікували, що нам принесе цьогорічний Йордан, а він майже кожного року приводив у хату нові поліційні труси, кількакратне викликування нашого Тата на поліційну станицю та нас, старших, випитували, чи ми брали участь у вивішуванні українського національного прапора, чи робили малі прапорці та ще чи роздавали їх іншим.⁴⁶

А воно так було, - те все, про що ми думали і робили в йорданському часі, робили скриваючись і шукали місця для сховку. Безперервно шелестів у хаті папір-бібулка, безупинно ми чогось потребували у Мами, ба робили ми не самі, а з нашими ровесниками і ще просили наглядати, чи не йде хто підозрілий у хату. Мама справді, як казала, губила голову, бо крім тієї всієї напруги, ще готовилася приймати гостей, які з нагоди Йордану будуть у хаті.⁴⁷

Згодом стало відомо, що кілька парафіян із Коросна були причетні до крадіжки коней, корів та господарських інструментів. Отець Ковч різко виступив проти такого вчинку, звернувшись до них словами: «То це я вас так виховував протягом двадцяти років? Ви піддалися впливу тих босяків, що тепер прийшли до нас? Я думав, що виховував вас як добрих парафіян-українців, а виявилось, що зробив із вас голоту. Мені соромно за вас перед Господом Богом. Якщо у вас залишилося бодай трохи патріотизму і совісті, прошу вас сьогодні ж повернути все тим людям, у кого ви забрали». Усе викрадене було повернено власникам. А до отця Омеляна згодом прийшла група поляків, щоб висловити вдячність і попросити дозволу долучитися до його релігійних практик.⁴⁸ Ймовірно, це був не єдиний випадок, коли отець виявляв гідне ставлення до чужинців,

⁴⁶ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 309.

⁴⁷ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священика Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 268-269.

⁴⁸ Жаровська О. Випробувані як золото в горнілі, Львів 2013 ст. 83

засвідчуючи свою глибоку релігійність. Адже до Євхаристійної процесії, що проходила вулицями Перемишлян, з часом долучалося все більше поляків.

Після згаданих подій Галичину зайняли московські комуністи. Тато вирішив бути лояльним до нової влади і кілька днів після їхнього приходу до Перемишлян заявив у НКВД про бажання зустрітися з міським управлінням. Головною ідеєю цих відвідин було проінформувати станицю НКВД про існування української католицької церкви і її традиційні молитовно-релігійні практики, по закінченні яких відбуваються процесійні ходи містом, зокрема про Йорданські водосвяття і Євхаристійні з'їзди-конгреси.⁴⁹

А о. Мих. Гаврилюк у своїй статті "Геройство пароха Перемишлян" так про це пише: " ... Він урядив на Йорданські Свята величавий похід на ріку, де наша молодь поставила великий хрест з леду і вбрала його синьо-жовтими лентами. Такий похід підчас большевицького панування, це було щось прямо не до подумання та однак,прямо якимсь чудом, о. Ковч тоді спас себе."⁵⁰

1.3.3. Рятуння євреїв під час Голокосту: християнський вимір служіння.

Під час німецької акції в місті проживало близько 7 000 євреїв. Усі вони були зібрані в замкненій ділянці, так званому «гето». Там діяла єврейська рада, власна поліція, але все підпорядковувалося гестапо. На місто було здійснено приблизно п'ять чи шість рейдів спеціальних загонів. Під час кожного з них відбирали близько тисячі осіб із єврейського населення, вивозили за місто до лісу, де розстрілювали і закопували в масові могили. Ці могили готувала єврейська поліція, яка також брала участь у затриманні євреїв і формуванні їхніх колон для останнього походу смерті.⁵¹

⁴⁹ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянищини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 67-68.

⁵⁰ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

⁵¹ свідчення судді перемишлян приватний архів (копія з архіву постуляційної комісії у Львові). с 4 - 5

Ймовірно у жовтні 1941 року до мене приїхав окружний староста Крайсгауптман доктор Манн, за професією суддя. Він ставився до мене радше як до колеги за фахом, і через нього я міг зробити багато корисного для міста. Манн показав мені донос місцевих так званих фольксдойчів на отця Ковча, в якому зазначалося, що той охрестив близько 60 євреїв і тим самим перешкоджає акції проти них. У доносі просили, щоб отець Ковч припинив хрещення євреїв. Манн добре знав отця Ковча, адже кілька днів перед тим ми разом — отець Ковч, доктор Лев Ганкевич і я — зверталися до нього з проханням врятувати двох наших визначних підпільників, яким загрожувала неминуча смерть, і староста справді їх врятував.⁵²

Після приходу німців питання єврейської громади в Перемишлянах стало особливо гострим, адже їх там проживало чимало. Саме в цей час отець Омелян проявив свою людяність і відвагу. Його дочка Анна Марія Ковч-Баран згадує один із епізодів, що стався вже після приходу німців до Перемишлян⁵³:

Брат Мирон був разом із Батьком у хаті, коли вони помітили дим біля церкви і почули розпачливі крики. У великій паніці кілька євреїв вбігли до хати та почали благати Батька про порятунок: «Німці кинули в синагогу, де ми зібралися на молитву, запальні бомби, зачинили двері, оточивши будівлю та підпаливши сусідні єврейські хати, не допускають допомоги». Без жодної миті вагання, розповідає Мирон, Батько схопився з крісла і побіг. Я кинувся за ним, думаючи, що він справді може щось зробити, але в його голові була лише одна думка — люди горять і потребують порятунку. Він увірвався в натовп біля синагоги та гучно, німецькою мовою, яку знав досконало, закликав солдатів залишити будівлю і відійти. На диво, вояки розгубилися, сіли на мотоцикли та поїхали у напрямку своєї станиці. «У мене волосся стало дибки», згадував Мирон, «я боявся, що тепер буде з моїм Татом». Втративши його з поля зору, він кинувся шукати серед натовпу, вогню і несамовитих криків. Тим часом Батько разом з іншими відчинив двері синагоги, підперті важким стовпом, увійшов

⁵²свідчення судді перемишлян приватний архів (копія з архіву постуляційної комісії у Львові). с 5-6

⁵³ В. Білінчук. Поза небесами це єдине місце, де я хотів би бути. - Бучач, 2009. С. 15.

всередину і почав витягувати напів притомних людей, раз у раз різко вигукуючи: «Тікайте, хто куди може, німці скоро повернуться!» Але того дня німці вже більше не повернулися до синагоги..⁵⁴

Тоді загинуло багато євреїв, але чимало і врятувалося. Згодом один із врятованих, Дувит Гольдман — єврей Левіт, який навіть готував свого найстаршого сина до рабинського служіння, розповів Батькові, що серед тих, кого він виніс із палаючої синагоги, був Белзький рабин невисокого зросту, майже як хлопчина. «Він, — говорив Дувит у розмові з Мироном, — деякий час переховувався у Перемишлянах і лише згодом зміг передати Батькові подяку за його та інших порятунк». Батько, згадує МIRON, здивувався, адже рятував усіх, кого міг, і лише після слів Дувита пригадав, що хтось невисокого зросту, схожий на хлопчика, вчепився йому на шию, і він, як інших, виніс його назовні. Про те, що рабин переховувався, Батько, очевидно, знав, але не надавав цьому особливого значення.⁵⁵

⁵⁴ Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота / Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. С. 46.

⁵⁵ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

РОЗДІЛ 2.

ПАРОХ КОНЦТАБОРУ МАЙДАНЕК

У другому розділі досліджується найтрагічніший та водночас найвеличніший період життя о. Омеляна Ковча — його мученицьке свідчення у нацистському концтаборі. Проаналізовано передумови та обставини арештів священника, зумовлені його безкомпромісною позицією щодо захисту переслідуваних і вірністю душпастирському обов'язку. Ключову увагу приділено феномену служіння в Майданеку, де отець Омелян, попри нелюдські умови, добровільно залишився зі своїми парафіянами, ставши для них «парохом концтабору». Висвітлено духовний зміст його листів та останніх днів життя, що демонструють найвищий ступінь жертвовної любові, яка долає страх смерті та перетворює місце страждань на простір молитви й надії.

2.1. Арешти та ув'язнення.

Отець Омелян Ковч протягом свого життя зазнав чимало страждань і терпінь. через його національну свідомість і чітко сформовану патріотичну позицію яку він не боявся свідчити, а також його чітко поставлена духовна і душпастирська діяльність яку він проповідував не тільки на словах але і чатким діями влади Польської і Радянської держав більше двадцяти разів увязнювали священника УГКЦ. Більшість з цих увязнень були короткочасними. За сприянням того часної церковної влади в особі митрополита Галицького Андрея Шептицького.⁵⁶

⁵⁶ Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегіт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.

Особа о. Омеляна в період міжвоєнного часу притягувала до себе дуже багато уваги у польської влади через його відкрити патріотичну позицію і поширення своєї позиції з амвону. Така впевнена політична позиція провокувала до постійних обшуків у оселі отця. Часто обшуки закінчувалися ув'язненими пароха. Що не зламало бажання в о. Омеляна продовжити поширення між народом своєї духовно-патріотичної позиції.⁵⁷

На початку вересня 1930 року отця Ковча заарештували за обвинуваченням Прокуратури Округного суду в Бережанах. З архівних джерел відомо, що 2 вересня 1930 року там було порушено карну справу проти кількох осіб: др. Франца Свістеля, адвоката в Перемишлянах; Євстахія Ковча, голови «Просвіти» в Перемишлянах і брата о. Омеляна Ковча, який служив в УГА; самого о. Омеляна Ковча, греко-католицького пароха в Перемишлянах; Стефана Кушніра, колишнього судового радника та адвоката; Євстахія Безп'ятка, голови «Народного дому»; Петра Савчинського, двадцятирічного безробітного; Мирослава Гриновця, учня сьомого класу гімназії; др. Ярослава Сахно, лікаря; Стефана Безп'ятка, учня восьмого класу гімназії; Яна Заплатинського, столяра; Володимира Трофим'яка, актора місцевого театру; Антіна Гороневича, голови товариства «Дністер».⁵⁸

Слідство висунуло обвинувачення проти всіх перелічених осіб у тому, що в 1929–1930 роках у Перемишлянах та Перемишлянському повіті вони нібито під прикриттям «Пласту» організували «Українську Військову Організацію» та керували її діяльністю в регіоні. Цю діяльність трактували як спрямовану на відокремлення східних воєводств, підлив територіальної цілісності Польської держави та дестабілізацію внутрішньої ситуації шляхом заколоту і громадянської війни. На час проведення слідства всіх обвинувачених тримали під тимчасовим арештом.⁵⁹

⁵⁷ Жаровська О. Випробувані як золото в горнілі, Львів 2013 ст.80-81

⁵⁸ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 95-96.

⁵⁹ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 309-310.

Дочка отця Омеляна Ковча у своїх спогадах описує обставини арешту батька. Вона згадує, що одного дня в Народному домі відбулося велике віче, на яке зібралося понад тисячу людей, адже зал більше не міг вмістити. Це було напередодні виборів кандидатів до польського сейму, і українці прагнули підтримати своїх представників, щоб ті могли захищати їхні права та незалежність Української Церкви перед владою. Як завжди на таких зібраннях, головним промовцем був отець Ковч. Ще до завершення віча поліція оточила Народний дім і, не дозволяючи нікому вийти, заарештувала сорок дві особи. Декого відпустили одразу, інших після допиту на станції поліції, а близько десяти осіб залишили під арештом.⁶⁰ між ними і о. Ковча, затримано у арештом поліції»⁶¹

Після арешту отця Ковча митрополит Андрей Шептицький одразу виявив підтримку його родині: він запросив дружину Марію-Анну разом із дітьми на аудієнцію до Львова, щоб особисто висловити свою опіку та турботу.⁶² Отець Омелян Ковч перебував у бережанській тюрмі приблизно три місяці. Увесь цей період його родина отримувала від митрополита щомісячну матеріальну допомогу, яка надходила навіть ще деякий час після його звільнення.⁶³ Під час перебування під арештом у бережанській тюрмі отець Ковч написав статтю, яка згодом увійшла до його відомої книжки «Чому наші від нас утікають?». Про цю працю буде йти мова далі.⁶⁴

У грудні 1933 року Окружний суд у Бережанах визнав отця Омеляна Ковча винним у тому, що 6 серпня того ж року, під час богослужіння на цвинтарі в Борщові, він згадав події Української революції 1918 року та закликав присутніх бути готовими посвятити та віддати свої життя в найближчому майбутньому. У

⁶⁰ Вочевидь, тут мова йде про вищеназваних дванадцятьох осіб, що проходили по цій справі.

⁶¹ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 54.

⁶² Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священника Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 269.

⁶³ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 95.

⁶⁴ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священника Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 270.

матеріалах справи не уточнюється, за що саме він закликав парафіян жертвувати своїм життям. Як покарання отця Ковча заарештували на три тижні.⁶⁵

У вересні 1937 року прокуратура Окружного суду в Бережанах визнала отця Ковча винним у тому, що він уділив таїнство шлюбу римо-католицькій Ядвізі Мудзак зі Свіржа, не повідомивши про це належним чином римо-католицького священика місцевої парафії. За це йому призначили покарання у вигляді п'яти днів арешту.⁶⁶ Призначені кари арешту о. Ковч відбув в монастирі в Уневі.⁶⁷

Вранці 30 грудня 1942 року отець Ковч отримав виклик до гестапо. Він уже неодноразово приходив на подібні виклики з різних причин, але цього разу відчув, що додому вже не повернеться.

«Отець вдягнувся, – згадувала служниця Мариня, – поклав ключі від хати на стіл і велів мені переказати дітям, щоб вони зберегли свою гідність і не ходили просити про його звільнення. Я розгубилася, не знала, що робити. Але якраз зайшла донька Ліда (вона провідувала в лікарні Ірину), отець хвилинку дивився на неї дивним, повним болю поглядом, а тоді, ніби в поспіху, не сказавши навіть слова, пішов».⁶⁸

Через кілька днів до Перемишлян дійшла звістка, що отця Ковча ув'язнено у Львові в тюрмі на вулиці Лонського. Головне звинувачення, яке йому пред'явили, – допомога євреям, тобто протидія «німецькій справі». Гестапо вимагало підписати письмове зобов'язання про відмову від такої діяльності. Однак це суперечило б моральним переконанням отця Ковча, які ґрунтувалися на глибокій вірі.⁶⁹

Великі старання про звільнення арештованих гестапом священиків, у тому і о. Ковча, робив Митрополит Андрей, – і ряд їх звільнено. Але не звільнено о. Ковча. Він, твердий як граніт, стояв невгнутий в обличчі облесливих пропозицій гестапівців, – за одне тільки слово "ні" – казали вони, – ти, вільний. Але цього слова, не довелось їм, – ні під прозьбами, ні під грозьбами – почути з уст

⁶⁵ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 310.

⁶⁶ Дрозд В. Родина душпастирів Ковчів на Заліщанщині- Чернівці: ТзОВ "ДрукАрт", 2012. С. 54.

⁶⁷ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

⁶⁸ Ковчег отця Ковча / ред. Васюник І. Київ: Новий друк, 2017.ст. 99

⁶⁹ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 96.

справжнього велитня духа, о. Омеляна Ковча, бо це слово йшло всупереч принципів його всієї діяльності та основі його глибокої віри. Цей момент зізнань о. Ковча на допитах гестапо в тюрмі Лонського вірно описує журналіст Анатоль Курдидик у статті "Криваві Сліди"⁷⁰

Бажанням посприяти звільненню о. Ковча з тюрми виявив теж старший віком душпастир сусідньої парафії Ушкодичі о. Максим Панасюк. Він приїхав до Львова і зголосився особисто до гестапо, де доказував безвинність о. Ковча, як людини хрустального характеру та великого гуманіста. Гестапівці слухали, навіть з великою увагою, його аргументів і прохань, а тоді один з них вніс до канцелярії звукозаписувач і сказав о. Панасюкові: "Слухайте уважно, ми маємо того точний німецькою мовою переклад." Зразу це були деякі уривки з проповідей о. Ковча в церкві, що засуджували німців за їх злочинства, зокрема за вивіз на примусові праці в Німеччину і знущання над дівчатами, та за кару смерті для безвинних закладників. А тоді пішла ще і його промова, як повітового старости, в якій о. Ковч картав німців за їх злочинства та закликав молодь не йти на службу і співпрацю у брудних активностях гестапівців. "Я сидів як на грані", розказував о. Панасюк, "просто не знав що робити з собою, як ось один з гестапівців скочив до мене з несамовитою лайкою і пригрозив, що якщо я зважуся ще раз прийти з проханням про звільнення о. Ковча, буду з місця арештований і опинюся там де о. Ковч".⁷¹

2.1.1. Духовна підтримка спів'язнів у тюрмі.

30 грудня 1942 року отця Омеляна Ковча викликали до гестапо. Одягнувши підрясник, поклав на стіл ключі від будинку та попросив передати дітям, аби зберігали гідність і не домагалися його звільнення. Через два дні отця

⁷⁰ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 310-311.

⁷¹ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 71

перевезли до Львова, у тюрму на Лонського. Про його звільнення клопотав митрополит Андрей Шептицький, просили і парафіяни. Однак діяльність отця Ковча так допекла гестапівцям, що вони були невблаганними. Була, щоправда, одна умова, за якої отець міг опинитися на волі, - припинити хрестити євреїв, бо це перешкоджає німецькій владі. Отець не погодився.⁷²

Я знаю тільки одну владу, я присягав їй, приймаючи на себе священничий стан. Мій володар - Христос, і я буду Йому вірний ... Закон, який залишив мені Володар, каже: «Хрестить всіх у ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа». Нема в ньому ані слова про жидів. Хто хоче хреститися, того я в Ім'я буду хрестити. Якщо ви не хочете, щоб я робив це, тоді для вас одинокий вихід: подбайте, щоб мене засуспендували і завісили в правах священника, і я тоді не робитиму цього. (Зі слів отця Омеляна Ковча)⁷³

З тюрми при вулиці Лонського, де перебував і звідки мав особливу нагоду передавати деякі вістки, Батько про себе звичайно писав: "Мій стан тут не змінний; почуваюся добре, впрочім, будьте певні, що Господь Бог тримає мене тут і для мого власного добра і добра інших".⁷⁴ Він навіть намагався залагоджувати справи інших людей на волі, часто тих, які завдавали йому болю зради і відверто знущалися. Просив якимось передати йому «наперсток» вина і нову «колоратку», бо стара поламалася.

Камера не стала перешкодою для священничого служіння. Він підтримував в'язнів, зокрема тих, яким винесено смертний вирок; щоранку служив Божественну Літургію, сповідав і причащав.⁷⁵

Василь Щербій. написав "Спомин про Священника- мученика". Він бував у Перемишлянах, навіть був частим гостем у нашому домі, останнім часом жив у

⁷² Жаровська О. Випробувані як золото в горнилі. Львів, 2013. ст. 88

⁷³ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священника Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 270.

⁷⁴ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 69-70.

⁷⁵ Жаровська О. Випробувані як золото в горнилі. Львів, 2013.ст. 88 - 89

Детройті, де і помер, а свій спомин передав братові Романові. В тому спомині і розкриває він деякі картини з тюремного життя нашого Батька:⁷⁶

"По роках на чужині, - (пише він, -) в кімнаті одного з таборів для "переміщених осіб" зібрались кількох колишніх в'язнів німецьких тюрем та конц-таборів. Ділились споминами з побуту в такій то тюрмі, чи такому конц-таборі ... Хтось проказав ім'я о. Омеляна Ковча. Моя увага нап'ялась. Я тільки чув від людей про мученицьку смерть отця Ковча, до якого в мене такий подив і така пошана, що це важко висловити ... Вслухаюсь у кожне словечко :... "У наших серцях панувало щось надзвичайно важке, — згадує один із свідків, — коли ми бачили, як жорстокі гестапівці після катувань кинули українського священика в нашу камеру, немов предмет, а не живу людину. Це сталося в тюрмі на вулиці Лонського у Львові. Він уже не міг рухати ногами; вони були паралізовані. Ми допомогли йому влаштуватися в кутку, де було трохи зручніше. Сидячи на підлозі, він дивився на нас добрими, розумними очима. На його обличчі не було звичного виразу пригніченості від болю — натомість його благородне лице осяювала якась неземна усмішка. Цей старий, побитий і замучений священик втішав нас молодих і тихо, півголосом молився за нас, за свою паству і за терплячих."⁷⁷

В'язниця на вулиці Лонського зафіксувала в історії епізод з життя о. Омеляна Ковча: У Вінніпезі – столиці канадських українців, відбувалася урочиста церемонія відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку. Ми з чоловіком і молодшими дітьми Аркадієм та Богданом зупинилися в резиденції нашого дядька, о. Митрата Романа Добрянського на вулиці Бойд. Там зібралося чимало гостей і розпочалася жвава дискусія. Раптом чую: "Дорку, прохаю тебе, ти повинен намалювати мені цей портрет, я постійно тримаю його в пам'яті, часто

⁷⁶ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 73

⁷⁷ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

бачу цю видатну постать священика-мученика у своїй уяві, він мені навіть сниться..."⁷⁸

Щось зачепило мене глибоко, і хоча я була з дітьми в іншій кімнаті, я підійшла до п. Петра Башука і почала просити, аби детальніше розповів про портрет, який мав би створити мій чоловік.⁷⁹

“ - Це, пані, каже Петро, болючий спогад з тюрми при вулиці Лонського. Той самий, як я казав вашому чоловікові, старенький священик, - як ще тільки засіріло надворі, стояв біля заграбованого вікна, його обірвана в часі слідства священича ряса ледве держалася на його турторованому, покаліченому тілі, вінсилувався стояти ... В той час в'язні, після денних допитів, які не обходилися без важких побоїв, спали глибоким сном. Мене пробудив шепіт його молитви, але я вдавав, що сплю, щоб інших не збудити. Дивлюсь - він обернувся, благословить окутаних сном в'язнів, підніс вгору руки і шепоче - "Вірую ... ". Мені стало ясным, він служить Службу Божу, я прикляк - і не знаю, як то воно, я ж загартований тюрмами і важкими в них побоями, приклякнувши, похилився і щиро розплакався. - У моїй пам'яті, наче це сьогодні,- за якусь хвилину продовжував п. Петро,- бачу образ того священика в подертій рясі з піднесеними вгору руками: - Схід сонця продирається зпоза тюремних ґрат і золотить його поранене обличчя, на якому зорянна усмішка - він же приносить Безкровну Жертву - відправляє Службу Божу ...

Не було вже більше сили сприймати далі розповідання і вже вголос, крізь нагальний плач, питаю:

- Пане Петре, та скажіть уже вкінці, вірю, що пам'ятаєте, як називався цей священик?

- Знаю, з видним зворушенням продовжує пан Петро, і до смерті буду пам'ятати це дороге мені прізвище :- Він називався Омелян Ковч. Лише за кілька хвилин я могла прошептати:

⁷⁸ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 38.

⁷⁹ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 75

- ... Це був мій Батько !..."⁸⁰ згадує цю розмову дочка отця Анна - Марія.

2.1.2. Листи Омеляна Ковча до рідних як свідчення християнської віри.

У Своїх листах отець Ковч не переживав за свою долю і свій стан в ув'язненні. Він більше клопотався тим що хотів допомогти всім знедоленим, він старався піклуватися про своїх спів в'язнів, як про їх матеріальні проблеми так і про духовні, і також не забував про те що вони потребують душпастирської опіки. Про що пише у своїх листах до рідних "Мій стан тут не змінний; почуваюся добре, впрочім, будьте певні, що Господь Бог тримає мене тут і для мого власного добра і добра інших". "Напиши листа, але по польськи, на адресу Казімера Горбачевська, Варшава, вул. Злата ч.73 мешкання 41." У тому листі брат повідомляв, що "Анте́к" є в тюрмі при вул. Лонського, - він уже переслуханий, надіється обозу або повної волі, є здоровий, просить здоровити Валечку і Ніну, має право раз на місяць одержувати двокілеву живностеву пачку... Такого приблизно змісту листів з доручення Батька брат писав більше.⁸¹ (тут йдеться про сина отця Ковча о. Сергія). Велика частина листів блаженного мученика не збереглася, але ті, що дійшли до нас, свідчать про його міцну віру та стійкість переконань. Одним із яскравих свідчень цього є опис допиту в тюрмі на вулиці Лонського у Львові після клопотання митрополита Андрея Шептицького, який наводить Анатоль Курдидик у своїх спогадах: під час допиту отець Ковч підтвердив, що не вважає за можливе відмовитися від хрещення тих, хто цього бажає, бо його єдина влада — Христос, а закон його Володаря наказує хрестити всіх в ім'я Отця, Сина і Святого Духа; така тверда позиція остаточно перекреслила для нього шлях до звільнення і змусила гестапо вбачати в ньому нездоланну моральну загрозу.

⁸⁰ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

⁸¹ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 310.

Закон, який залишив мені мій Володар - говорив спокійно о. Ковч, - каже: "Хрестить всіх в ім'я Отця, Сина і Святого Духа". Нема в ньому ні слова про жидів. Хто хоче хреститись, того я в ім'я цього закону хреститиму. Якщо ви не хочете, щоб я робив це, тоді для вас одинокий вихід: подбайте, щоб мене засуспендували і завісили у правах священника і я тоді не робитиму цього."⁸² ось такими от "простими" істинами якими отець жив і своєю чіткою позицією він закрив собі шлях на волю, і не залишив вибору гестапівцям як тільки щоб його знищили фізично. Гестапо розуміло що цього велетня духу їм просто якимось іншим шляхом їм не знищити.

Ще є декілька листів з якими ми можемо ознайомитися про те вони вже є з концтабору Майданек. Митрополит Шептицький старався зробити все, щоб врятувати його. Коли священник почув про це, то написав кілька листів, які були таємно винесені за межі табору і відправлені його сім'ї:

“Не тратьте своїх сил, я не можу поїхати звідси, тому що я потрібен тут. Тисячі нещасливих людей тут потребують мене. Я їхня єдина надія. Мій обов'язок перебувати тут, і я є щасливий...”

У наступному листі до родини говорилося:

«Я розумію, що Ви стараєтеся звільнити мене, але я прошу Вас нічого не робити. Вчора тут вони розстріляли 50 людей, якщо мене не буде тут, хто допоможе їм перейти в інший світ? Вони підуть навіки зі своїми гріхами в глибокому відчаї, який нависає над цим пеклом. Але зараз вони відходять із високо піднятими головами, залишаючи свої гріхи позаду себе. Вони переходять міст із радістю в серцях і я бачу як мир і спокій утверджується в них, коли я востаннє маю з ними розмову. Все, що я прошу у Вас – це трохи грошей. Склянка води тут коштує 500 злотих.»

⁸² Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 140

Але вода була потрібна йому не для пиття. Він купляв її в охоронців за такою дорогою ціною, освячував її і використовував для духовних потреб, зокрема скроплювання нею тіл тих, що померли чи були розстріляні.⁸³

Був ще один лист:

«Я вдячний Господу за його доброту до мене. Поза небесами, це єдине місце, де я б хотів бути. Ми тут всі рівні. Поляки, євреї, українці, росіяни, литовці чи естонці. Я тут єдиний священик. Я не можу уявити, що вони робитимуть без мене. Тут, я можу бачити Бога – Бога, який один для всіх незалежно від наших релігійних відмінностей. Мабуть наші церкви є різними, але у всіх із них панує Всемогутній Господь. Коли я відправляю Літургію, всі вони моляться. Вони моляться різними мовами, але ж чи Господь не розуміє всіх мов? Вони помирають по-різному і я допомагаю їм перейти міст. Чи ж це не благословення? Чи ж це не найкраща корона, яку Господь міг покласти мені на голову? Це так. Я дякую Господу тисячі разів на день, за те, що він відіслав мене сюди. Я не міг би просити в Нього більшого. Не впадайте у відчай через мене. Радійте разом зі мною. Моліться за тих, хто створив цей табір та цю систему. Вони найбільше потребують вашої молитви... Хай Господь змилоститься над ними...»⁸⁴

2.2. Парох концтабору Майданек: служіння серед ув'язнених.

2.2.1. Уділення Святих Тайн в концтаборі.

Перші достовірні відомості про долю отця Омеляна Ковча після його ув'язнення в німецькому концтаборі надійшли лише в 1959 році, з датою 20 грудня того ж року. Ці дані ми отримали з повідомлення, переданого Мироном

⁸³ Бучацька Єпархія УГКЦ, Поза небесами, це єдине місце, де я хотів би бути - Упорядкував Володимир Білінчук 2009, ст 27 - 28

⁸⁴ Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота / Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. С. 62.

Луцьким, землевласником сусіднього маєтку Янчин, який ще до війни підтримував із отцем Ковчем не лише добросусідські стосунки, але тісно співпрацював у межах повітових культурно-освітніх та економічно-господарських організацій. Саме ця попередня співпраця надала його свідченню особливої достовірності та моральної ваги.

У своєму повідомленні Мирон Луцький посилається на розповідь безпосереднього очевидця – колишнього в'язня концтабору в Майданеку, литовця Яна Куліковскі з Вільна. Цей свідок, який дивом урятувався як політичний в'язень, ділився своїми спогадами після німецької капітуляції під час переїзду в Празі. Його свідчення становлять важливе історичне і духовне джерело для реконструкції останнього періоду життя отця Омеляна Ковча.

Згідно зі словами Мирона Луцького, які передають зміст розповіді Яна Куліковскі, отець Ковч був “особою виняткової ідейності та духовної цінності, що стала справжнім духовним провідником для всіх співв'язнів табору”. Серед умов жорстокого терору, фізичного виснаження та морального приниження він зумів залишитися священником у повному розумінні цього покликання. Він підтримував полонених словом і прикладом, проводив спільні молитви, уділяв Таїнство Сповіді, утішав і зміцнював у вірі. Такий прояв душпастирської вірності і жертвовності став для ув'язнених джерелом духовного піднесення та свідченням живої присутності Божої благодаті навіть у межах “царства смерті”⁸⁵.

За ці служіння отець Ковч користувався всезагальною повагою та любов'ю співв'язнів. Його жертвовність народжувала взаємну солідарність: чимало з них добровільно брали на себе частину важкої таборової праці, щоби полегшити становище свого духовного батька. Це явище можна трактувати як прояв справжньої еклезіальності у стражданні – коли спільнота віруючих, навіть у найекстремальніших обставинах, зберігає єдність у Христі через любов і взаємну підтримку.

⁸⁵ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 77-78

Свідчення М. Зацухного про зустріч із отцем Омеляном Ковчем у концтаборі є черговим джерелом яке описує події які сталися з священиком української католицької церкви. Розповідь очевидця стосується подій першої половини вересня 1943 року, коли о. Ковч щойно прибув до табору.

М. Зацухний згадує, що, працюючи на городі біля кухні на третьому полі, він побачив новоприбулого в'язня, який, з останніх сил, котив навантаженні камінням тачки. В'язень був босим, без шапки та маринарки⁸⁶, лише в сорочці та штанах. Його зовнішність – не обпалене сонцем обличчя та ноги – свідчила, що він нещодавно потрапив до табору. На штанці був нашитий номер 2399 і червоний трикутник із літерою «Р», що означала державну належність до польської категорії в'язнів. Коли в'язень зупинився від втоми, Зацухний підійшов і розпочав розмову – тоді виявилось, що цей чоловік був не хто інший, як отець Омелян Ковч, парох міста Перемишляни.

Оповідач пригадав йому прізвища знайомих з Перемишлян – Теодора Барана та Влодка Заплатинського, з якими мав зв'язок ще з 1933 року. Отець Ковч був поміщений до 14-го бараку на третьому полі, яким керував поляк Зигмунт Міллер – колишній варшав'як, відомий своєю жорстокістю. Незважаючи на репутацію “людоджера”, що зберігав свою владу через насильство, Міллер, як зазначає Зацухний, ставився до отця Ковча відносно поблажливо: дозволяв йому відправляти літургійні молитви в кутку бараку і вдавав, що не помічає, коли священик сповідав або причащав спів в'язнів.

Сам 14-й барак мав функцію так званого “перехідного” – він служив місцем первинної “адаптації” новоприбулих. Жорсткі “настанови” Міллера часто мали цинічний і деструктивний характер. Він прищеплював в'язням переконання про приреченість існування, кажучи, що єдиний “повернення шлях” додому – це “через комин крематорію”.

Отець Ковч виконував різні види праці в середині табору – від прибирання подвір'я до перенесення матеріалів. Праця була тяжкою, постійно

⁸⁶ Маринарка – це запозичене з польської мови слово, яке означає піджак або жіночий жакет. Походить воно від італійського слова, що означає “матроський одяг”. Слово часто використовується в західноукраїнських діалектах.

контролюваною, і не залишала місця для відпочинку. Лише в листопаді 1943 року, після ліквідації єврейського контингенту, його доля трохи полегшилася: він отримав можливість працювати під дахом. Це було не лише фізичне полегшення – це можна трактувати як символічну відзнаку вищої благодаті серед темряви таборового розпачу. Зацухний підкреслює, що в такій складній ситуації о. Ковч не втрачав людської гідності – він не ухилявся до хитрощів чи компромісів задля харчу, залишаючись морально непохитним.

Між М. Зацухним і отцем Ковчем підтримувався людський контакт і духовна взаємна підтримка, адже обидва працювали поблизу таборової кухні. Згадують, що до січня 1944 року зовнішні обставини були відносно сталими, проте після свят Різдва Зацухний зустрів отця вже глибоко зажуреного. Той повідомив, що його мають відправити до таборового шпиталю, чого він надзвичайно боявся. Священник пояснив, що захворів на важке “розвільнення” (імовірно, шлунково-кишкову хворобу), яку неможливо було приховати. За словами свідка, про його стан уже знали як у бараку, так і в кухні. І справді, бльоковий Міллер невдовзі направив отця до шпиталю – місця, яке для більшості в’язнів ставало передвісником смерті.

Це завершення свідчення М. Зацухного можна витлумачити у богословському ракурсі як останній етап хресної дороги отця Омеляна Ковча. Його несення страждання до кінця – аж до шпиталю, що став передоднем смерті – є проявом істинного мучеництва, не як трагічного випадку, а як акту добровільної участі у стражданні Христа за спасіння людей. У цій перспективі навіть брутальна жорстокість табору перетворюється на “простір Божої присутності”, де любов, жертвовність і пастирство долають межі людської приреченості.⁸⁷

⁸⁷ Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегіт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.

2.2.2. Екуменічна діяльність в концтаборі

Перебуваючи в нелюдських умовах концтабору, отець Омелян Ковч довершив міру свого духовного героїзму. Серед простору, який можна охарактеризувати як “механізм організованого знищення”, він явив приклад душпастиря, що залишився вірним своєму служінню навіть у контексті тотального знецінення людського життя.

Концтабір як місце систематичних вбивств, приниження та страждання стає у його житті сценою особливого богословського сенсу: саме тут, у граничних обставинах, розкривається справжня сутність християнського священства. Незважаючи на пряму загрозу з боку адміністрації табору, яка негативно ставилася до будь-яких проявів релігійності, отець Омелян не приховував свого духовного покликання.

Умови страждання не стали для нього перешкодою, а радше – нагодою до глибшого втілення Євангелія. Він таємно сповідав, здійснював святі Літургії, втішав вмираючих, благословляв свяченою водою тіла страчених перед їх спаленням. Усе це він робив для всіх – поляків, євреїв, українців, росіян, латишів, естонців, – не роблячи різниці між походженнями чи конфесіями. Його пастирська праця стала втіленням слів апостола Павла: *«Для всіх я став усім, щоб, принаймні деяких, спасти»*.

За нетривалий час отець Ковч заслужив серед співв'язнів глибоку пошану та авторитет, засновані не на силі чи страхові, а на співчутті, жертвовності та безкорисливості. Його поведінка свідчила про збереження людяності і гідності священства навіть там, де моральна свідомість багатьох руйнувалася.

Найглибше духовне свідчення отця Ковча виявляється в його листі до родини, який чудом вийшов за межі табору. Цей документ є справжнім трактатом про християнське розуміння покликання і жертвовності. У ньому читаємо його слова-заповіт:

«Я розумію, що ви стараєтеся про моє визволення. Але я прошу вас не робити нічого в цій справі. Учора вони вбили тут п'ятдесят людей. Якщо я не

буду тут, то хто допоможе їм перейти ці страждання? ... Я дякую Богові за Його доброту до мене. Окрім неба, це єдине місце, де я хотів би перебувати... Тут усі рівні – поляки, євреї, українці, росіяни, латиші, естонці. Я єдиний священик серед них... Тут я бачу Бога, який один і той самий для всіх, незалежно від наших релігійних відмінностей... Вони вмирають по-різному, а я допомагаю їм переходити цей місток у вічність. Хіба це не благословення? Це найвеличніший вінець, який Господь міг покласти на мою голову. Дякую Богові тисячу разів на день, що Він послав мене сюди. Не турбуйтеся про мене – радійте зі мною!».

У богословському осмисленні цей лист є унікальним виявом духовного реалізму, характерного для біблійної традиції мучеництва. Отець Ковч не розглядає своє страждання як трагедію, а як місце зустрічі з Богом, де людська неміч стає знаряддям Божої любові.

Його душпастирська діяльність у таборі тривала до кінця. Він свідомо залишався серед приречених на смерть, розуміючи своє перебування там як форму особистої жертви за інших. Про це свідчать і наступні його «грипси» (таборові листи):

«Не робіть даремних зусиль – я не можу цього місця покинути, бо тут я потрібний. Ці нещасні люди, яких тут тисячі, потребують мене. Я – їхня єдина втіха. Це мій обов'язок залишитися, і я щасливий...»

І далі в іншому посланні:

«...Коли б мене тут не було, хто поміг би їм перейти через цей поріг? Вони пішли б у вічність з усіма своїми гріхами та у розпачі. А нині вони йдуть із головами піднесеними високо, залишаючи свої гріхи позаду».

Ці слова сповнені не просто смирення чи співчуття, а свідомого ідентифікування себе зі спасительною місією Христаю.

Таким чином, діяльність отця Омеляна Ковча в концтаборі може бути осмислена як форма жертвовного священства Христа у світі зла, утілена в людині, котра добровільно прийняла служіння поміж засудженими на смерть. Його

мучеництво – не лише особиста трагедія, а євхаристійний акт, у якому земне страждання перетворюється на свідчення безмежної любові Божої.⁸⁸

Василь Щербій, у споміні про бувших в'язнів тюрми при вулиці Лонського у Львові, пише про о. Омеляна Ковча :... "А одного дня кидали нас усіх, в тому і о. Ковча, в грузовики. Кудись везли. На великій залізничній зупинці ми прочитали: Люблин. Там недалеко двірця злочасний Майданек ... Там катівня і фабрика смерти ... Там передчасний кінець людей, яких піймали гестапівські опричники ... Трійливим газом душили тисячі людських істот, як тварин-галапасів ... Тисячі жидів і ... наших братів, українців ... Коли забирали отця О. Ковча, він з ангельською усмішкою на обличчі благословив нас ... "⁸⁹

2.2.3. Спогади співв'язнів про Омеляна Ковча.

У своїх спогадах полковник Р. Долинський подає наступний опис: “Трагічна та болюча була ця зустріч. У моїй пам’яті зберігався образ отця Ковча таким, яким я бачив його майже двадцять п’ять років тому – поставним, високим, з відкритим чолом, виразною чуприною та глибоким, орлиним поглядом. Натомість тепер переді мною стояв згорблений старець із рідким сивим волоссям, майже беззубий, знесилений і фізично цілковито виснажений. Проте навіть у такому стані я впізнав у ньому отця Ковча. В його очах ще тліла жива іскра – іскра Сина Воюючої Церкви, незламного борця за кращу долю свого народу”.

Цей опис набуває значення не лише як емоційне свідчення, а як богословський знак духовної перемоги над неміччю тіла. За свідченням отця І. Лебедовича, саме завдяки старанням полковника Романа Долинського отець Ковч отримав полегшені умови перебування – окреме приміщення в бараку та можливість користуватися шпитальним харчуванням. Найбільш духовно

⁸⁸ Бучацька Єпархія УГКЦ, Поза небесами, це єдине місце, де я хотів би бути - Упорядкував Володимир Білінчук 2009, ст. 25-28

⁸⁹ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 97.

значущою подією стала можливість звершення ним Святої Літургії в місцевому римо-католицькому костелі, під час якої полковник Р. Долинський прислуговував йому, виявляючи глибоку шану та духовну синівську відданість⁹⁰.

Богословський аналіз цих свідчень дозволяє побачити в них вияви справжньої теології страждання, у якій людська неміч стає простором дії Божої благодаті. Зовнішнє приниження та фізичне виснаження отця Ковча не знищили, а радше виразніше виявили його духовну сутність як “священника до кінця”.

Хоч оповідь Р. Долинського пройнята болем, вона стає водночас свідченням істини про духовну мужність і святість отця Ковча. Завдяки цьому ми отримуємо не лише історичну реконструкцію подій, але екзистенційне свідоцтво про дію благодаті серед людського страждання. Вдячність сучасників Романові Долинському ґрунтується не лише на факті його допомоги, але передусім на тому, що саме його свідчення відкриває глибину духовного стану отця Омеляна Ковча у період його страдницького, але сповненого світла, життя.⁹¹

⁹⁰ Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегіт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.

⁹¹ Ковч-Баран Анна-Марія. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Омеляна Ковча. – Саскатун, 1994. – С. 78-79

РОЗДІЛ 3

«Чому наші від нас утікають»: причини, обставини, наслідки і вирішення

У третьому розділі аналізується актуальна проблематика релігійного відчуження через призму душпастирської спадщини о. Омеляна Ковча. Досліджено обрядові та формальні чинники, що стають перепорою для повноцінної участі вірних у житті Церкви, та виявлено причини їхньої міграції до інших конфесій або в стан релігійної індиферентності. Особливий акцент зроблено на ролі духовенства як ключового фактора формування життєздатної парафіяльної спільноти. На основі досвіду «пароха Майданека» запропоновано шляхи вирішення сучасних душпастирських викликів, де особистий приклад священника, його відкритість до суспільних проблем та жертвне служіння визнаються головними інструментами подолання кризи довіри та зміцнення церковної єдності.

3.1. Обрядові причини відчуження від Церкви

3.1.1. Мова

Отець Омелян Ковч, який все своє життя присвятив служінню народові та Церкві, глибоко усвідомлював парадокс церковної мови. З одного боку, церковнослов'янська мова протягом століть була святою спадщиною, якою молилися покоління українців, мовою, освяченою традицією, наповненою красою і глибиною. З іншого боку, ця ж мова ставала непереборним бар'єром між Богом і молодою людиною, яка приходила до храму в пошуках духовної підтримки.

Він бачив на власні очі, як молодь стоїть на богослужінні, не розуміючи слів молитов. Церковнослов'янська мова, особливо в її московській редакції, яка нав'язувалася українській Церкві, звучала для них як чужа, мертва, відірвана від реального життя. Молоді люди, виховані в польських школах або під радянською владою, часто не знали навіть української мови в повній мірі, а церковнослов'янська здавалася їм цілковито недоступною шифром.⁹²

Отець Ковч порівнював таку ситуацію з походом до італійської опери без знання італійської: красиво, але незрозуміло. Люди приходили до храму і отримували лише естетичне враження від співу та урочистості, але їхній розум залишався незайнятим, серце – незворушеним. Богослужіння перетворювалося на видовище, де присутні залишалися пасивними спостерігачами, а не активними учасниками молитви.

Особливо болюче це було в міжвоєнний період, коли отець Ковч служив у Перемишлянах та Коросному. Українська молодь, яка навчалася в польських гімназіях, часто краще знала польську або навіть німецьку мови, ніж церковнослов'янську. Коли вони приходили до храму, вони не розуміли ні слів Літургії, ні проповіді, якщо священник говорив архаїчною мовою. Це створювало відчуття відчуження: Церква сприймалася як щось з минулого, що не має стосунку до сучасного життя.⁹³

Отець Ковч, як освічена людина з римською освітою, добре знав історію церковнослов'янської мови. Він розумів, що сучасна богослужбова церковнослов'янська – це зовсім не мова Кирила і Мефодія, а часто просто архаїзована російська мова. Святі Кирило та Мефодій створили старослов'янську мову саме для того, щоб слов'яни могли молитися зрозумілою для них мовою, а не чужою грецькою чи латиною. Це був революційний крок – дати народові Слово Боже його власною мовою.

Але з плином століть ця мова змінювалася під впливом різних слов'янських народів. Українська редакція церковнослов'янської, яка розвивалася в Київській

⁹² Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.30-31

⁹³ Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегіт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.

Русі та пізніше в Україні, мала свої особливості, свій наголос, свою мелодику. Це була мова, наближена до живої української, зрозуміла для народу. В Остромировому Євангелії 1057 року, в Служебнику Києво-Печерської лаври 1620 року чітко простежуються українські форми слів, український наголос, українська фонетика.

Проте московський вплив, особливо після поділів Речі Посполитої, коли українські землі опинилися під владою Росії та Австрії, призвів до викривлення цієї традиції. Російський Синод намагався нав'язати свою редакцію церковнослов'янської, де замість українського "Господи, помилуй" звучало російське "Господи, памилуй". Мова богослужіння втрачала свою українську душу, ставала чужою навіть для тих, хто хотів залишатися вірним традиції.⁹⁴

Отець Ковч бачив у цьому не лише лінгвістичну, а також духовно-національну проблему. Коли українець не може молитися своєю мовою або хоча б зрозумілою для нього редакцією церковнослов'янської, він втрачає духовний зв'язок зі своїм народом. Молитва перестає бути особистою розмовою з Богом і перетворюється на механічне повторення незрозумілих формул.

Отець Омелян Ковч знав, що в Українській Греко-Католицькій Церкві завжди існувала можливість богослужіння українською мовою або принаймні українською редакцією церковнослов'янської. Він бачив, як деякі священники вже переходили на українську мову в проповідях, як з'являлися переклади молитовників.

Він розумів, що мова богослужіння – це не догма віри, а душпастирське питання. Якщо цього вимагає душпастирська потреба, якщо це допомагає людям краще молитися і глибше переживати таїнства – то перехід на зрозумілішу мову є не зрадою традиції, а її продовженням у нових умовах.

Він бачив позитивні приклади: коли священник пояснював богослужіння українською, коли співав хор українською мовою окремі частини служби, коли проповідь звучала живою народною мовою – молодь слухала, серця відкривалися, люди відчували, що Церква говорить до них, а не повз них.

⁹⁴ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

Українська вимова церковнослов'янської використовувалася в кількох західних єпархіях Української православної церкви та частково в Українській греко-католицькій церкві. Це був компроміс між збереженням традиції та наближенням до зрозумілості. Отець Ковч підтримував такі ініціативи, розуміючи, що вони допомагають молоді залишатися в Церкві.

І найголовніше: за будь-якою мовою має стояти жива віра, справжня любов, готовність служити. Бо без цього навіть найкраща мова залишається порожньою формою, а з цим – навіть недосконала мова стає носієм благодаті Божої, що змінює людські серця.⁹⁵

3.1.2. Азбука

Азбука – перші букви, перші слова, які дитина вчиться читати і писати. Для отця Ковча питання української азбуки, українського письма та читання було не просто педагогічним, а глибоко духовним і національним. Він бачив небезпеку, коли діти вчилися читати чужою мовою – польською в західній Україні, російською під радянською владою – а українську азбуку не знали взагалі або знали погано.⁹⁶

Це мало трагічні наслідки для церковного життя. Молода людина, яка не вміла читати українською або церковнослов'янською кирилицею, не могла самостійно читати Святе Письмо, молитовник, духовну літературу. Вона ставала залежною від священика, від того, що їй скажуть інші, не маючи можливості самостійно пізнавати Слово Боже. Біблія, Євангеліє, Псалтир залишалися закритими книгами, навіть якщо вони лежали в домі.

Отець Ковч добре знав історію: святі Кирило і Мефодій створили слов'янську абетку саме для того, щоб дати народові доступ до Святого Письма його власною мовою. Глаголиця, а потім кирилиця стали не просто системами

⁹⁵ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.39-40

⁹⁶ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 69-70.

письма, а засобами духовного визволення слов'янських народів. Через уміння читати кирилицею наші предки отримали пряме спілкування з Богом через Його Слово ⁹⁷.

Але в міжвоєнний період, коли служив отець Ковч, ситуація була складною. В Галичині діти вчилися польською абеткою в школах, українську читали погано або не читали взагалі. Під радянською владою українську кирилицю спотворювали російським правописом, накидали російську вимову, знищували український правопис Грінченка. В результаті молодь не могла вільно читати ні українські книжки, ні церковні тексти.

Особливо боляче це відбивалося на богослужінні. Коли молода людина приходила до храму і бачила розкриту богослужбову книгу з церковнослов'янським текстом, написаним кирилицею, вона не могла прочитати жодного слова. Співаник з нотами і текстами пісень залишався незрозумілим. Навіть проста молитва, написана в молитовнику, була недоступною для читання. Це створювало відчуття неповноцінності, чужості, відчуження від власної Церкви ⁹⁸.

Отець Омелян наголошував: треба навчати дітей і молодь української грамоти, української азбуки з дитинства. Це не лише національне завдання, а також духовна необхідність. Як може молода людина зростати у вірі, якщо вона не може прочитати Євангеліє? Як може вона молитися вдома, якщо не розуміє написаного в молитовнику? Як може вона співати в церковному хорі, якщо не може прочитати ноти і слова пісень?

Він закликав парафії організовувати недільні школи, де б діти вчилися читати і писати українською кирилицею. Він підтримував видання українських буквариків, читанок, молитовників простою зрозумілою мовою. Він вірив: коли молода людина навчиться читати рідною мовою, вона отримає ключ до скарбниці духовної літератури, до особистого спілкування з Богом через читання Його Слова.⁹⁹

⁹⁷ Дрозд В. Родина душпастирів Ковчів на Заліщанщині- Чернівці: ТзОВ "ДрукАрт", 2012. С. 72.

⁹⁸ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 311.

⁹⁹ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.40-41

Азбука – це не просто форма, не просто набір літер. Це інструмент пізнання, інструмент духовного зростання. Коли форма азбуки стає чужою (латинка замість кирилиці, російська кирилиця замість української), вона затуляє зміст, робить недоступним те, що мало б бути найближчим – Слово Боже рідною мовою. Отець Ковч боровся за те, щоб українська азбука залишалася живою, зрозумілою, доступною для кожної дитини, для кожної молодої людини, яка шукає Бога і хоче читати про Нього рідним письмом.

3.1.3 Спів

Найбільшу увагу отець Ковч присвятив проблемі церковного співу. Він відверто стверджував: простий народ інстинктивно відчуває неприродність хорового співу в храмі, коли більшість вірних мовчить. Після богослужінь із таким формальним, технічним виконанням парафіяни відчуваються виснаженими, а не духовно збагаченими. Справжнє полегшення настає лише тоді, коли хор не може виконати всі частини служби і вся громада починає співати разом – ці моменти спільної молитви стають живою водою для душ, змучених пасивним слуханням чужого співу.¹⁰⁰

Отець Ковч ставив запитання: чи не є гарніше, коли ціла церква єдиними устами і серцем заносить могутній гімн перед престол Всевишнього? Церква існує не для самовихваляння окремих осіб, а для спільної молитви всіх. Тож на співаній Літургії, де народ сам прагне співати і переживає це як свою природну потребу, навіщо ж позбавляти його цього піднесеного і благородного пориву?

Він давав конкретний рецепт: краще облагороджувати всенародній спів – і це принесе користь для душ вірних та буде цементом, що прикріпить їх до свого обряду, віри та народності. Цей всенародній спів у церкві – це єдиний атут, що тримає наш народ при своєму обряді. Гарніші органи має наш народ у своїх грудях – чого ж їх руйнувати?¹⁰¹

¹⁰⁰ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

¹⁰¹ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.42-43

Так само виглядає справа з ірмологіоном: споконвіків ми володіємо цим безцінним надбанням давньої грецької музичної традиції, а натомість перетворили його на своєрідного страховиська, яке не приваблює, а радше виганяє людей з храму. Треба вимити та вичистити цю перлину через живий переклад текстів та виховання регентів, які розуміли б таємниці цієї чудової музики. Тоді церкви битимуть набиті молитовниками, а душі наповняться надземським задоволенням.¹⁰²

3.1.4 Богослужіння

Божественна Літургія – це вершина церковного життя, момент, коли небо сходить на землю, коли Христос стає реально присутнім серед Свого народу в Євхаристії. Для отця Ковча це було найсвятішим – можливість щодня служити Літургію, приносити безкровну жертву, давати людям Тіло і Кров Христову. Він служив Літургію навіть у концтаборі Майданек, освячуючи грудки чорного хліба і причащаючи в'язнів, ризикуючи життям.

Та водночас він із болем усвідомлював головну проблему: обряд мусить змінюватися і розвиватися відповідно до потреб конкретного часу. Якщо догма є чимось непорушним і вічним, то обряд за своєю природою — цілковита протилежність: він змінний, часовий, чутливий навіть до найдрібніших проявів життя народу. Його покликання полягає в тому, щоб, у межах можливого, йти на якнайширші поступки людським відчуттям і переживанням, аби провадити людей від видимого до невидимого, від земного до небесного. Коли обряд справді виконує цю функцію, він залишається живим і сам собою притягує людей. Коли ж він перетворюється на тягар для того, хто прагне піднятися вище, то його прихильниками стають лише байдужі і темні, які не мають уявлення про вищі форми духовного життя.¹⁰³

¹⁰² Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

¹⁰³ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.51

Отець Ковч безпощадно критикував виправдання священників: "Я мушу правити нові богослужіння, бо в костелі правлять". Це свідчить, що латинський обряд творить щось привабливе для людських душ, тоді як ми залишаємося пасивними, нічого не створюємо, не шукаємо способів духовно збагатити наших вірних. Виходить парадокс: присутність латинського обряду стає необхідною умовою для пожвавлення релігійного життя українців. Ми власними руками принижуємо себе, і найстрашніше – не усвідомлюємо цієї ганьби.¹⁰⁴

Отець Ковч наполягав: треба сміливо впроваджувати в обряд те, що відповідає духові часу та характерові народу, водночас відкидаючи застаріле. Розмови про чистоту обряду та безпеку латинізації – це або порожні слова, або приховане небажання працювати. Якщо оновимо давні богослужіння через живу мову та спільний спів, якщо додаватимемо нові форми молитви не через сліпе наслідування, а заради душ наших вірних, якщо матимемо творчу сміливість створювати щось власне – наш обряд стане непереможним. Але якщо зволікатимемо, покинуть нас усі, подібно як люди перестали їздити волами і перейшли до коней, авт і літаків. Брак розвою обряду – це певний знак старості, а потім і смерті.. А від мертвого всі тікають.¹⁰⁵

3.1.5 Церемонії

Для звичайної людини церковні церемонії фактично ототожнюються з самим обрядом. Саме вони найперше кидаються в очі, тож пересічний вірянин за ними розпізнає та оцінює обрядову сторону церковного життя. Отець Ковч дуже прямо і без прикрас розглядав ті церемоніальні моменти, які найбільше привертають увагу і водночас найсильніше відштовхують людей від Церкви.

¹⁰⁴ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 70-71.

¹⁰⁵ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священника Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 270-271.

Метанія – моральна неможливість для сучасної людини. Колись, коли ті, що заснували наш обряд, ходили в тогах¹⁰⁶, у ті часи, коли наші власні прадіди вважали глибокий поклін найгіднішою формою вияву пошани, такі метання в церкві справді були доречними. Але ті епохи вже безповоротно відійшли. Сьогодні метання не лише втратило свою актуальність, а подекуди стало просто неможливим: для одних воно виглядає компрометуюче, для інших — викликає внутрішній спротив. Тому жодна людина, здатна мислити й рефлексувати, особливо з інтелектуального жіноцтва, не зважиться на глибоке метання, бо для неї це радше морально неприйнятно. Натомість приклякання на одне коліно сприймається як надто латинський елемент.¹⁰⁷

У підсумку маємо таку ситуацію: інтелігенція та загалом більш культурні вірні або зовсім не віддають Найсвятішим Тайнам жодного поклону, або роблять це ледве помітно. І причина тут не в тому, що вони не усвідомлюють, Хто перебуває на престолі, чи що їм бракує відваги визнати свою віру. Зовсім ні — часто це якраз найщиріші й найпослідовніші практикуючі католики. Проте вони не хочуть виставляти себе на показ. Коли ж парох наполягає на буквальному виконанні цього метання, ці люди опиняються в розгубленості і не знають, як їм поводитися. Їх тягне до церкви, бо внутрішній поклик сильний, але водночас вони не розуміють, як туди зайти, бо саме метання стає для них перешкодою. Тож вони намагаються прослизнути всередину непомітно, стають десь у кутку, тихо моляться і так само непомітно виходять. Цілком природно, що особливо у великих містах, де є костели, вони охоче користають із цієї «щасливої нагоди» і прямують саме туди.¹⁰⁸

Поклони — від щирої набожності аж до певної театральності. Хто з нас, старших, не пам'ятає, з яким трепетом колись простий чоловік клав поклони і цілував затоптану церковну підлогу. Але історичні обставини змінюються. Уже і тоді навряд чи хтось із інтелігенції робив це відкрито, а сьогодні про таке годі і

¹⁰⁶ Тóга (лат. toga, досл. «покривало», пов'язане з tego — «покриваю») — верхній чоловічий одяг у Стародавньому Римі.

¹⁰⁷ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.54

¹⁰⁸ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

говорити. Звичайний парафіянин, як уже згадувалося, колись справді так чинив, проте тепер загалом відчувається в цьому незручно. А коли вже береться до поклонів, то робить це про всяк випадок напівсерйозно, без повноти жесту, і загалом виконує цю, за своєю природою, не надто естетичну дію ще менш естетично — радше механічно, ніби з примусу, «як за панщину».¹⁰⁹

Є певна частина вірних, яка і далі практикує поклони. Водночас існує інша, хоч і менша група, що цього не робить і робити не збирається, бодай з тієї причини, що сприймає це як щось комічне. А оскільки ці люди не хочуть привертати до себе увагу самим утриманням від поклонів, то просто уникають відвідування церкви. Тепер звернімо увагу на тих, хто поклони таки виконує. Справедливості ради слід визнати: є серед них і такі, хто робить це щиро, з внутрішньої набожності, однак таких небагато. Варто лише непомітно придивитися, скажімо, до молоді у середу Великого посту, коли відправляються так звані «поклони». Тоді стає очевидно, що для багатьох це радше своєрідна забава. Одразу помітно: ця молодь чекала на цю нагоду кілька днів і поспішала до церкви не стільки на молитву, скільки на «розвагу», яка трапляється лише раз на рік, — з великим запалом і сміхом здіймаючи хмари пилу.

Коли лише мізерна частка вірних знаходить у поклонах справжнє заспокоєння своїх релігійних почуттів; коли багато навіть із тих, хто їх виконує, робить це поспіхом, недбало і без пошани; коли, зокрема, молодь перетворює їх на предмет жартів; і коли ці дії, особливо на дерев'яній підлозі, здіймають цілі хмари пилу — тоді цілком закономірно виникає серйозне питання: як довго ми ще маємо намір миритися в наших храмах із цим, хоч і «давнім», але вже пережитим звичаєм, і водночас дивуватися, що вірні від нас відходять?¹¹⁰

Хаос у церемоніях — кожен священик ніби окремий обряд. Колись казали: «що попик, то типик», але тепер це висловлювання так еволюціонувало, що впору вже говорити: «що піп, то новий обряд». Народ ми своєрідний. Недаремно

¹⁰⁹ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

¹¹⁰ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 38-39.

існує приповідка, що де двоє українців — там уже три партії. Та особливо прикро, що ці риси ми так і не змогли подолати навіть у сфері релігійного життя. Під час богослужінь одні повертаються вліво, інші — вправо; одні складають долоні до себе, інші — від себе; одні миють руки перед і після Літургії, інші цього не роблять і ще й насміхаються з тих, хто так чинить. А якби перелічувати все далі, то паперу забракло б.¹¹¹

А народ тим часом усе це бачить і по-своєму добре над цим «міркує», навіть якщо вголос мовчить. Вірні спостерігають за тим, що відбувається, особливо тоді, коли мають те «щастя», що священники в них часто змінюються: сьогодні після «східника» приходить «західник», а завтра — навпаки. І поступово в них формується переконання, що обряд — це не щось прадідівське, дороге та святе, а радше якась «комедія», забава, яку вигадують «попи», бо їм, мовляв, нічим іншим зайнятися. А звідси думка рухається цілком логічно далі: якщо священникові дозволено крутити обрядом на свій лад, то чому ж простій людині не можна зробити те саме? Значить, це, напевно, дрібниця. То чому б тоді не перейти хоча б і на латинський обряд, особливо якщо з цим пов'язана та чи інша користь?

Естетика та гігієна — поняття, про які наче забули. Парадокс у тому, що ми здатні витратити величезну кількість енергії на те, щоби силоміць повертати наш обряд до нібито первісних форм, що виглядає радше абсурдно, але водночас не зупиняємося над питаннями естетики та гігієни самого обряду, хоча це є очевидною необхідністю і вимагає негайних змін. З огляду на вже сказане про метанію і поклони, візьмемо для прикладу водосвяття, яке відправляється в навечір'я Богоявлення у храмі. Вода освячується в посудині, більш-менш чистій і зовні пристойній. Далі відбувається сам обряд: спершу воду благословляють свічками, креслячи ними хрест, потім рукою — складаючи пальцями хрест у воді, далі дмухають, позначаючи подихом хрест над водою, а наприкінці в цій

¹¹¹ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) — наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

воді занурюють хрест, який не завжди вражає своєю чистотою. Після всього цього цю ж воду п'ють.¹¹²

Коли всі ці церемоніальні дії відбуваються на річці чи на великій воді, серед льоду, це ще не справляє такого різкого враження. Але коли те саме чиниться в церкві, у невеликій посудині, та ще за участі кількох священиків, — коли туди по черзі занурюються численні руки, свічки і хрести, а на додаток над водою ще й дмухають, — тоді пиття цієї води виглядає вже справді цілком зайвим і зовсім неестетичним.

Подібна ситуація маємо і з нашим способом уділення святого Причастя. Німці, які були присутні на нашій Літургії, побачивши, як саме подається святе Причастя, почали між собою перешіптуватися: «огидно». Невже ми справді не усвідомлюємо, наскільки саме цей спосіб уділення Пресвятої Тайни стримує нашу інтелігенцію від частішого приступання до святого Причастя?¹¹³

Рішення тут виглядає доволі простим. Під час самої Служби Божої можна залишити теперішній спосіб причащення без змін. Водночас нічого не заважає мати в дарохранительниці трохи більші, ніж зазвичай, освячені частинки і уділяти ними Причастя перед або після Літургії під одним видом — і саме рукою, а не ложечкою. Про що, власне, йдеться? Поза Службою Божою ми і так причащаємо під одним видом. Так само в багатьох випадках беремо Найсвятіші Тайни пальцями. То чому ж не скористатися цими, вже практикованими та дозволеними в нашому обряді способами, коли мова йде про справу найвищої ваги — про часте святе Причастя вірних?

То що ж залишається робити тому інтелігентові, який, на своє нещастя, народився в цьому обряді, добре усвідомив силу цієї Пресвятої Тайни і усім своїм єством прагне якомога частіше єднатися зі своїм Відкупителем і Вчителем, але чия природа повстає проти того, щоб приймати Христа з ложечки, щойно зволоженої слиною? Саме так — він змушений шукати притулку в латинському

¹¹²Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.58-59

¹¹³ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 97-98.

обряді. І за це жоден віруючий не має права кидати в нього камінь. Ось чому наша інтелігенція відходить від нас.¹¹⁴

3.1.6 Церковні речі

Храм має бути видимим образом небесної краси — місцем, де ікони, свічки, кадило та облачення допомагають відчутти присутність Божу. Отець Ковч це відчував глибоко: сакральне мистецтво підносить душу, але воно втрачає сенс, коли утвар стає самоціллю або перетворюється на безлад. Уявіть собі престол, який мав би бути центром тиші і урочистості, а натомість нагадує склад: важкий кивот, купи свічок, лампадки, живі і штучні квіти, фігурки під ковпаками, клаптики паперу під лампадами, шапки і пачки свічок — усе це лежить прямо на святому місці і заважає найпростішим обрядовим діям. Це не просто безлад — це образ того, як легко втрачається відчуття святині, коли ми не дбаємо про простір, який покликаний вести людину до Бога.¹¹⁵

Причини цього явища прості та знайомі: ми наслідуємо, але не розуміємо; приймаємо дари, але не вміємо їх упорядкувати; не маємо чіткої системи догляду і відповідальних людей. У латинників свічки і квіти стоять поза престолом, на підвищеннях, і тому сам престол залишається чистим і застеленим. У нас же все це ставлять прямо на вітвар, бо «так звикли», «так подарували», «так зручніше». Результат — обруси швидко брудняться, їх мало в запасі, змінити їх важко, а престол втрачає гідність. Людина, яка приходить у храм шукати тиші та краси, бачить не порядок, а хаос, і це відштовхує.

Але вирішення не потребує якихось фантастичних витрат чи революційних рішень. Достатньо повернутися до простих правил: на самому престолі — лише кивот, Євангеліє і хрест у помірних розмірах; свічки, лампадки та квіти — на підставках поза ним. Невеликі, легкі обруси в запасі, зручне сховище в ризниці і

¹¹⁴ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священика Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 271-272.

¹¹⁵ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.69

також людина, яка стежить за графіком їхньої заміни, — і вже менше клопоту. Потрібна також політика прийому дарів: старі образи і побутові друковані зображення приймати лише після погодження з парохом, щоб не перетворювати храм на склад старих речей. Це не означає відмовлятися від дарів чи ображати жертводавців — це означає навчити їх, як дарувати так, щоб дар служив храму, а не захаращував його.

Не менш важливо відновити власну обрядову ідентичність. Трираменний хрест, хоругви київського крою, автентичні ризи — це не просто старі речі, це знаки, які говорять про історію і гідність нашого обряду. Коли ми відкидаємо своє заради чужого, навіть якщо воно здається «красивішим», ми втрачаємо частину себе. Повернення до своїх форм не має бути фанатичним відкиданням усього чужого, але свідомим вибором: показати вірним, що їхній обряд має власну красу та гідність, що він не гірший, а інший.¹¹⁶

Підготовка прислуги і увага до одягу священиків теж мають значення. Чисті ризи для виходу в храм, акуратні дальматики для прислуги, навчання паламарів догляду за ризами — усе це підвищує загальне враження від богослужіння. Коли священик і його обслуга виглядають охайно, коли речі доглянуті, це підсилює відчуття порядку та поваги до місця.¹¹⁷

Найголовніше — це ставлення. Якщо ми будемо вважати храм лише місцем для збирання речей, він таким і стане. Якщо ж почнемо дбати про нього як про образ небесної краси, невеликі зміни дадуть великий ефект: чистий престіл, кілька підставок для лампад, порядок у ризниці, одна-дві нові хоругви — і атмосфера храму зміниться. Люди повернуться, бо храм знову заговорить мовою гідності та краси, а не мовою хаосу. Це не про показ — це про повагу до місця, де люди зустрічаються з Богом.

3.1.7 Відпусти

¹¹⁶ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

¹¹⁷ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 39.

Коли ми говоримо про відпусти, маємо на увазі не лише давню традицію, а живу практику, яка і сьогодні збирає тисячі людей. Від незапам'ятних часів наші вірні любили ходити на відпусти і, очевидно, будуть ходити і надалі. Це має безсумнівну цінність для духовного життя: масове зібрання людей демонструє силу і животність віри та обряду, укріплює вірних, а також спонукає до святої сповіді та Причастя. Про успіхи тут свідчать факти: під час відпустів до Євхаристії приступають тисячі людей, а сповідники нерідко чують щирі зізнання тих, хто роками уникав сповіді або затаював гріх. Та разом із цим не можна заплющувати очі на проблеми. Якщо хочемо, щоб відпусти приносили максимальну користь, варто чесно подивитися на їхні недоліки і подумати над практичними кроками для виправлення.¹¹⁸

Перша болюча тема — брак вигідних сповідальниць. У звичайних церквах рідко знайдеш навіть одну зручну сповідальницю, тоді як на відпустах їх потрібно зі сорок. Сам брак обладнаних місць для сповіді стає серйозною перешкодою для доброї сповіді. Додається ще одна проблема: дивна звичка деяких священиків говорити при сповіді майже голосно, що підриває приватність і відлякує пенітентів. У результаті багато сповідей виходять поверховими, а чимало людей, навіть маючи добру волю, зрештою не сповідаються. Це, однак, неважко виправити: відпустова церква може поступово придбати достатню кількість сповідальниць, священики — уважніше дбати про тишу, а організаційно варто впорядкувати черги, наприклад, видаючи картки з номерами до 25 і викликаючи за порядком.¹¹⁹

Друга слабка сторона — проповіді, які часто звучать під відкритим небом і губляться в багатотисячному натовпі. Навіть якщо проповідники золотоусті і з тубальними голосами, чути їх може лише менша частина людей. Звук розсіюється, натовп займає великий простір, і годі вимагати ідеальної тиші

¹¹⁸ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 71.

¹¹⁹ Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота / Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. С. 63.

протягом години. Ще більше ситуацію ускладнюють торговці: підсуваючись якнайближче до місця відправи і проповіді, вони своїм крамом і шумом створюють такі верески, що вже за кілька кроків від проповідальниці важко розібрати слова. Вихід тут цілком реальний: відсунути торговців на 300–500 кроків, організувати кілька паралельних проповідей на одну тему в різних місцях і повторювати їх 3–4 рази на день, аби всі паломники мали шанс почути головне; а коли говорить визначна особа — користуватися технікою, як-от мегафони.¹²⁰

Третя проблема — просторове розташування: престіл, проповідальниця і хор зазвичай стоять на горі, а вірні — в долині. Наслідок очевидний: мало хто щось добре бачить і чує. Люди долають милі, витрачають сили і кошти, а повертаються зі змішаним відчуттям несмаку: сповідалися нашвидку, або і зовсім ні; проповіді не чули; Службу Божу ледве захопили; хіба що здалеку долинув спів хору чи блиск мітри цілібруючого. Тут варто взяти за приклад стародавні грецькі театри: знайти природний схил, відповідно його спланувати, місцями підсипати, а в долині відділити бар'єрами площу на вівтар, хор і проповідальницю так, щоб усе стояло вільно і в належному віддаленні. Тоді всі будуть видіти те, що хочуть видіти, і чути те, що хочуть чути.

Є також питання порядку і гігієни довкола криничок, до води яких вірні мають особливу набожність. На жаль, там часто панує безлад, що аж соромно дивитися. Відповідальні особи повинні не допускати до вибриків некультурності та забезпечити належний рівень чистоти та організації доступу, щоб форма побожності не ставала ризиком для здоров'я.¹²¹

Окремої уваги потребує забезпечення моралі серед подорожуючих, особливо на найбільших відпустових місцях, де люди збираються заздалегідь і ночують. Не всі приходять молитися, і практика знає випадки, де з однієї сторони є жертви наївності, а з другої — жертви продуманого злочину. На час відпусту необхідно встановити людей, які б совісно доглядали порядку, запобігаючи зловживанням і захищаючи паломників.¹²²

¹²⁰ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 98.

¹²¹ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 310.

¹²² Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с.82

У підсумку, відпусти мають величезний потенціал: вони можуть бути справжнім переглядом сил і демонстрацією нашої віри, що імпонує своїм, чужим і навіть невірним. Але щоб так і було, потрібно усунути очевидні недомогання: забезпечити вигідні сповідальниці, організувати проповіді так, щоб їх реально чули, впорядкувати простір, навести лад і гігієну довкола керничок, а також забезпечити моральний нагляд. Лише тоді відпусти не відштовхуватимуть, а — згідно своєї цілі — укріплюватимуть віру, єднатимуть людей і підніматимуть наш обряд у очах світу. Якщо не подбати про це, порівняння з латинськими відпустами може зіграти проти нас; тож належить над цим подумати і діяти.

3.2. Роль духовенства в житті парафії та суспільства

3.2.1. Виховання духовенства

Нерідко буває, що малий єврей або свій чоловік, такий "хлопський філософ", водить за ніс цілу громаду. Були часи, коли громада не могла обійтися без «отця», хоч ті священики носили білі полотняні штани і їхня освіта викликала сумніви. Де причина цієї моральної сили? Отець Ковч відповідав: її підґрунтя полягає головним чином у детальному усвідомленні народної душі. Подібне розуміння притаманне вправним агітаторам і «хлопським філософам». Такого ж розуміння дотримувалися також стародавні наші священики, що і спричинило їхню позитивну пам'ять у народі.¹²³

Як набути розуміння душі народу? Розуміння душі народу не виникає саме собою. Його можна набути або через постійне життя серед людей, або через серйозні етнографічні студії та читання тих авторів, які справді вирости з народного середовища. Але той, хто роками жив разом із народом, засвоює не лише факти чи звичаї — він переймає спосіб мислення, мовлення, аргументації,

¹²³ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священика Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 271-272.

внутрішню логіку «нашої людини». Саме тому така особа здатна інстинктивно вловити слабкі місця народної свідомості, її вразливість і внутрішні напруження.

Трагедія сучасного духовенства полягає в тому, що наші священики сьогодні, особливо молодші, мають у громаді дуже обмежений вплив. Причина доволі проста: вони не розуміють своїх вірних, а вірні — їх. І в цьому немає нічого дивного. Де цей молодий священик мав навчитися розуміти власний народ? Ще дитиною він виїхав у місто на навчання, формувався поза живим народним середовищем, а на село повернувся вже сформованою особистістю.¹²⁴

Його інтелектуальними наставниками стали західноєвропейські авторитети: Гете, Шиллер, Лессінг, Шекспір, святий Тома Аквінський, святий Августин. Саме вони його формували: на них він орієнтувався, переймав їхній спосіб мислення, логіку аргументації, культурний код. Звісно, щось викладали і з української історії та літератури, але це залишалося радше як додаток, а не як основа. А між тим український народ належить до слов'янського світу, а не до германського чи романського. Це інша цивілізаційна реальність — з іншими чуттєвими акцентами, звичаями, способом мислення, розуміння і доведення істини.¹²⁵

І ось такий «освічений» молодий священик з'являється в селі. Чи може бути несподіванкою, що незабаром починаються безперервні непорозуміння і конфліктні моменти? Хоч він і сповнений щирих та благих намірів, усе одно поступово втрачає свій авторитет. Парафіяни — люди порядні і ставляться до священика з великою повагою. Але марно: між ними немає взаємного розуміння.

Закінчується на тому, що молодий ідеаліст після розчарувань впадає в апатію. Він зневажає своїх парафіян, вважаючи їх нерозумним стадом, тоді як вони бачать у ньому лише кар'єриста, що шукає власної вигоди. А тим часом із середовища пастви виходять люди, які добре відчують і розуміють народ, і

¹²⁴ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 311.

¹²⁵ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) — наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

вони беруться за справу, на яку священник змушений дивитися з почуттям безсилового роздратування.¹²⁶

Шлях виправлення такий. Якщо священник покликаний притягати людей до Церкви, а не відштовхувати їх, то він мусить отримати виховання, яке навчить його розуміти свій народ. Це стане можливим тоді, коли під час навчання основну увагу буде приділено рідній історії та літературі, коли він читатиме твори справді українських авторів — Шевченка, Стефаника, а не лише тих, що є українськими за абеткою. Коли кожную вільну хвилину використовуватиме для живого спілкування з простими людьми і коли в богословських студіях так само ґрунтовно вивчатиме отців Східної Церкви, як і західних богословів.

Отже, коли він буде до цього належно приготований, доброзичливий український народ сприйме його як власного провідника і духовного батька. Якщо ж ні — він так і залишиться для них стороннім, якимось «паном», а вони для нього будуть лише безликою, темною масою. За таких обставин не може і мови бути про взаємну любов, довіру чи щире самовіддання. І тоді закономірно постає питання: чи здатний такий стан речей підтримувати справжнє спільне життя в одній і тій самій Церкві?

3.2.2. Одружений стан душпастирів

Отець Омелян Ковч порівнював ситуацію з цілібатом до реакції селян на агронома: Прошу, говори собі: ти вже не будеш нас навчати господарювати — ми господарі з давніх-давен. Подібна ситуація виникає в нашому суспільстві, коли порушити справу безшлюбності священників. Що б не говорити, як би не представляв, нічого не допоможе. Маємо свої усталені аргументи та із принципу мусимо стати проти.¹²⁷

¹²⁶ Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 98.

¹²⁷ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 86

Отець Ковч спокійно і виважено розглядав головні заперечення проти цілібату. Перше з них полягало в тому, що подружній стан вважають особливим привілеєм нашого духовенства. Проте він ставив запитання: чи можна назвати це привілеєм, якщо через нього духовенство втрачає можливість повноцінно служити Церкві та народові, опиняється в щораз гірших матеріальних умовах, стає залежним від різних керівників і владних структур, а подекуди навіть від власних парафіян? Такий стан, за його словами, перетворює безкомпромісного проповідника правди на мовчазного сім'янина, який керується принципом: «Моя хата скраю». Подібний «привілей», вважав він, можна без жодного жалю віддати навіть найлютішому ворогові.

Другий аргумент: Традиція справді свідчить, що в минулому одружене духовенство принесло Церкві і народові багато користі. Водночас вона навчає нас двох істин: духовенство тоді було одруженим і водночас надзвичайно плідним у своєму служінні. Поважаючи цю спадщину, ми маємо дбати про те, щоб і надалі духовенство залишалося корисним для Церкви та суспільства. Сучасний досвід ставить перед нами вибір: або духовенство буде одруженим, але менш ефективним, ніж раніше, або безшлюбним — і таким самим корисним, як у минулому, чи навіть ще більш плідним. Іншого варіанту не існує. Те, що було колись, уже відійшло в історію. Світ на наших очах змінився і висуває нові вимоги до способу життя та служіння.¹²⁸

Третій аргумент: зі священничих родин рекрутується найбільше нашої інтелігенції. Але це не єдине і не найбільше її джерело. Нині цей аргумент ледве чи має вагу. Маємо набагато більший приріст світської інтелігенції, яка теж уміє виховати своїх дітей. А в більшості священничих подружжів народжується одна-дві дитини. Натомість священник-безшлюбник, який розуміє свій апостольський обов'язок, може без великого напруження виховати за час свого життя значну

¹²⁸ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 71.

кількість інтелігенції, вибираючи найбільш здібних дітей із найкращими характерами навіть із найбідніших родин.¹²⁹

Четвертий аргумент: народ хоче одружених священиків. Але чого народ не хоче?! Те, що діялося з маєтками одружених священиків під час війни, купи скарг до консисторії, судові справи не свідчать про надзвичайну гармонію між парафіянами та нашим одруженим духовенством. Варто зауважити, що вже були випадки, коли домовина передчасно померлого безшлюбного священика стала місцем паломництва його колишніх парафіян.

П'ятий аргумент про неморальність неодружених священиків отець Ковч називав безсовісним наклепом. Якби хоч десять відсотків ситуацій були правдою, існування Церкви, а тим більше видимий ріст її сили, було б незрозумілим і неможливим.¹³⁰

Шостий аргумент: celibat – це пряма дорога до латинізації нашого обряду. Отець Ковч називав це абсурдом. Одружене духовенство врятувало народ від полонізації тоді, коли був ще "хлоп і піп", а хлоп був кріпаком і не мав права на священство. Тоді дійсно без священичих родин мусили б брати священиків зі спольщеної шляхти. Це не має жодного відношення до сучасної ситуації.

А тепер отець Ковч аналізував аргументи на користь celibatu. Візьмімо одруженого пароха на селі. Він отримує близько семисот злотих річної платні, має сімдесят-вісімдесят моргів землі нехай то ще тисяча. У нього дружина, двоє дітей, можливо, ще хтось із родичів. Навчання дітей коштує п'ятсот злотих щомісяця. Треба ще годувати сім'ю, одягати себе і дружину, сплачувати податки, іноді кудись поїхати. Підрахунки показують, що потрібно щонайменше сім тисяч на рік, хоч усі розуміють, що це мінімум. А має він лише тисячу сімсот. Де взяти решту п'ять тисяч триста? Із господарства! Тож він господарює. Недоїдає, недосипає, світу білого не бачить. Ганяється за крадіями, судиться через межі, конфліктує з працівниками, продає, купує, позичає, підписує векселі. Його ніде не видно – ані в церкві, ані в громадському житті, а все одно не може звести кінці

¹²⁹ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 39.

¹³⁰ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 91

з кінцями. Хіба може він думати про якісь нові богослужіння чи братися за народну працю? Звісно, ні! Він не може спокійно дивитися, як його діти без освіти гублять молодість. Він змушений робити те, що робить. І так він не живе, а виживає до самої смерті.¹³¹

Звісно, є одружені священники, які, незважаючи на все, присвячують себе церковним і народним справам. Їм шана за це – однак від усіх цього вимагати неможливо. Безшлюбство забезпечує душпастиреві матеріальну незалежність, вивільняє його від сімейних турбот, надає час, сміливість та змогу повністю зосередитися на тому, для чого покликаний священник – насамперед на церковному служінні, а також на народній праці.

Безперечно, людина, яка обирає безшлюбне життя, приносить найбільшу жертву. Вона відмовляється від найдорожчого: сімейного щастя, дітей, підтримки в старості. Той, хто обирає celibat, робить це виключно заради того, щоб посвятити своє життя Церкві та народові. Щоб справді стати "сіллю землі та світлом світу". Бо відчуває в собі мужність і силу все залишити заради Христа. Celibat слід розуміти як вершину цілого ланцюга героїчних рішень, які беруть початок з глибокої та свідомої постанови пожертвувати цілим своїм життям з усіма його радощами Тому, Хто віддав за нього зі Свого Серця Пресвяту Кров до останньої краплі.¹³²

Такий вчинок під силу лише велетням духу. Тому цілком зрозуміло, чому малодушні його не сприймають і лякаються. Невипадково, що французи, ірландці, італійці щороку випускають нові покоління молодих місіонерів, які з апостольським ентузіазмом вирушають до найдикіших племен, ризикуючи життям, тоді як у нас навіть серед тих, хто пройшов чотири фронти, важко знайти чотирьох бажаючих зайняти вільні місця в римській колегії. Чому так? Тому що обов'язковою умовою є celibat.

І ось справжня причина, чому ми противимосся celibату. Треба чесно визнати правду: справа не в традиції чи латинізації обряду. Справа в тому, що

¹³¹ Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священника Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 273.

¹³² Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 95-98

нам бракує героїв, готових "віддати душу свою за друзів своїх", натомість у нас переважає принцип "моя хата скраю". Саме в цьому корінь опору проти запровадження celibату. Однак якщо прагнемо зберегти наш обряд і народ, маємо перерости себе, виховати цих самовідданих героїв, цих білих мучеників, які, вільні від буденних турбот звичайної людини, добровільно присвятили б себе служінню Церкві та своєму народові. Інакше не можна вимагати від наших вірних, щоб вони трималися церкви, яка відкривається раз на тиждень лише на кілька годин. Абсурдно сподіватися, що пастир доглядатиме отари та захищатиме її від вовків, коли він цілий день зайнятий господарськими справами, а отару залишив без нагляду.¹³³

3.2.3. Джерела прибутків

Душпастир-парох отримує кошти на утримання з трьох джерел: місячна платня, доходи з треб, доходи з землі. Якщо він ставиться до першого як до урядовця, до другого як до робітника, до третього як до господаря-землероба, то з цього фатального й фальшивого становища випливають очевидні наслідки. Через місячну платню він постійно незадоволений, вживає засобів, часом принизливих, щоби її збільшити; консисторія протидіє, і вже між ними ворожість. При священничих функціях поводить як найманий робітник: торгується, підтягує ціну, посилається на важкі часи, тривалість студій, ціну черевиків. Друга сторона, як при кожному торзі, намагається знецінити його працю, називає хрещення "хлюпання води", похорон — "кадеженням" і "голосінням", вінчання — інакше; багато цього говорить в очі, ще більше позаочі з лайкою від здирників і дармоїдів. У господарстві він поводить як поміщик: прагне максимуму доходу та мінімуму витрат, шукає найдешевшого робітника і видобуває з нього найбільшу користь; на подвір'ї не бракує криків,

¹³³ Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота / Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. С. 82.

прокльонів і бійок, виникають взаємні скарги, парафіяни бачать у ньому експлуататора, крадія, обманщика.¹³⁴

Чи можна сумніватися, що такий спосіб заробляння на життя віддаляє вірних від духовної особи, церкви, обряду і навіть від віри? Ні. Причина в тому, що священник виходить із хибного припущення: він не урядовець, не заробітчанин і не господар. Священник є Божим слугою і духовним отцем парафії. Лише на цій платформі може стояти думаюча людина, ревний душпастир, апостол Христа. Ставши на ній і будучи послідовним, він здобуде любов і довіру парафіян, хоч би вони були і найгіршими.

Як наслідок: священник, як слуга Всемогутнього і Найсправедливішого Господаря, повинен з ревністю, сумлінням і точністю виконувати обов'язки свого стану, не торгуватися за плату і не судитися. Платня та допомога від парафіян — це вияв їхньої доброти і гідності перед Богом, не форма винагороди "за" функцію, а допомога "при" чи "з нагоди" у міру можливостей. Тарифи та торг при виконанні священничих функцій логічно необґрунтовані і образливі для духовного стану. Якщо душпастир буде прикладом моральності, доброти і милосердя, парафіяни будуть бачити в ньому батька та Божого слугу, радо допомагатимуть і шануватимуть його особу та масток; нині ж вони оцінюють нас за те, якими ми самі себе їм показуємо.¹³⁵

3.2.4. Інші причини, що руйнують авторитет духовенства

Попередньо вже зазначалося, що одна з причин, яка відштовхує вірних від священників, а отже і від церкви та обряду, полягає в тому, що самі священники створили в людей уявлення про себе як про звичайних ремісників, які займаються господарськими справами, торгуються тощо. Але є також інші способи, якими саме духовенство підриває свій авторитет у очах пастви.

¹³⁴ Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

¹³⁵ Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 100-102

По-перше, часто наступник на парафії вважає своїм першим обов'язком знищити або принизити все, що робив попередник, аби показати, що лише він «правильний». Народ це бачить і підсміюється. У результаті пам'ять про попереднього священика, його заслуги і навіть загальний авторитет духовенства страждають. Така поведінка не мудра і не корисна: замість того, щоб зберегти послідовність і повагу, новий парох власними руками копає собі яму.¹³⁶

По-друге, конфлікти між парохом і сотrudниками або катехитами часто виносяться на загал. Взаємні звинувачення, суперечки через доходи чи бажання позбутися колеги заради власної вигоди формують у парафіян негативне уявлення про священство. Особливо болісними є випадки несправедливого ставлення до вдів і сиріт, коли навіть правомірні рішення викликають у людей сльози і обурення. Такі ситуації підривають довіру до душпастиря як до батька парафії.

По-третє, після війни ставлення до священиків ще більше погіршилося: парохів почали сприймати як наймитів. Деканальні візитації, де більше уваги приділяють зовнішнім дрібницям — квітам, чистоті покривал, протоколам — ніж духовній праці, лише посилюють це враження. Провізори та інші впливові люди в селі можуть обговорювати священика за його спиною, натякаючи на корисливі мотиви, і це швидко поширюється серед парафіян. Навіть якщо парох чесний і сумлінний, після таких візитів його авторитет може бути підірваний.¹³⁷

Ще одна проблема — надмірні доноси і скарги до консисторії. Люди, які не беруть участі в щоденному житті парафії, можуть писати анонімні листи, розпалюючи конфлікти. Навіть якщо священик невинний, процес розслідування сам по собі шкодить його репутації. Хоча інколи висилання комісій виправдане, постійні перевірки й публічні слідства завдають церкві більше шкоди, ніж користі.

У підсумку, щоб відновити повагу до духовенства, потрібно змінити внутрішню культуру: припинити публічні приниження попередників,

¹³⁶ Литвин С. Парох Майданека — отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 98.

¹³⁷ Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянищини у 20-х — на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 71-72.

вирішувати конфлікти тактовно та приватно, зважено проводити візитації та уникати безпідставних доносів. Лише тоді парох зможе знову стати для парафіян авторитетом і духовним провідником, а не об'єктом пересудів і підозр.¹³⁸

3.2.5. Участь духовенства житті громади

Великий папа Лев XIII колись сказав: «поза захристією». Сьогодні це звучить як заклик до того, що священник має діяти не лише в межах храму, а також активно включатися в життя парафії. Народ, особливо український, традиційно бачить у парохів не лише духовного наставника, а провідника громадської роботи. Якщо священник ігнорує ці очікування, це сприймається як занедбання важливої частини його обов'язку, і найкращі люди парафії можуть віддалитися від нього, а через нього — від церкви і обряду.¹³⁹

Коли парох не бере участі в громадському житті, рано чи пізно з'явиться інший лідер, який підхопить ініціативу. Часто це виявляється людина з ворожими до церкви намірами, яка під виглядом турботи про громаду відводить її у протилежний бік. Тому, щоб утримати паству при вірі і обряді, священник мусить «вийти з захристії» і брати живу участь у громадських справах. Це загальне розуміння серед священників, але проблема в тому, що не всяка активність приносить користь.

Перш за все, народна праця священника має базуватися на любові і розумінні. Нерозсудливі, агресивні виступи, дії, нав'язані злобою чи ненавистю, лише шкодять. Священник — Божий слуга і духовний батько для всіх парафіян, а не лише для прихильників однієї партії чи групи. Ті, хто відходить від праведної дороги, потребують ще більшої опіки та поблажливості. Боротися з небезпечними політичними течіями треба, але розважно і тактовно: нетактовні

¹³⁸ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) — наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

¹³⁹ Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 39-40.

методи часто створюють «мучеників», що здобувають симпатії і прихильників.¹⁴⁰

Священик часто отримує різні громадські посади і головування в установах. Тут важливо не плутати керівництво з повним контролем. Як капітан не тримає весь корабель у своїх руках, так і парох не повинен одноосібно керувати всіма інституціями парафії. Коли священик ідентифікується з кожною касою чи фондом, навіть при повній чистоті звинувачень, підозри та ревності можуть впасти саме на нього. Тому не варто наражати свою репутацію на небезпеку: краще виховувати керівників і робітників, допомагати їм робити перші кроки, ніж брати все в свої руки.¹⁴¹

Найплідніша модель — коли священик виховує місцеві кадри, заохочує ініціативу і підтримує розвиток установ, але не перетворює їх на приватну власність. Тоді ці організації стають справжніми місцевими здобутками, їх підтримуватимуть самі мешканці, і вони переживуть зміну священика. Такий підхід приносить тривалу користь громаді і робить священика симпатичною, скромною та дієвою постаттю, яка притягує людей до церкви і обряду. Навпаки, прагнення виставити себе на перший план і захопити всі справи лише шкодить і суперечить християнській покорі. Навчити людей вести установи, показати їм вигоди та допомогти в критичні моменти — ось шлях до довіри і стабільності парафії.¹⁴²

3.2.6. Церковні братства

У тодішньому часі наша церква зазнала болючого удару від різного роду сект; певна кількість вірних покинула наші спільноти. Якщо розпитати, чому це сталося в кожній конкретній місцевості, виявиться, що зазвичай є дві головні

¹⁴⁰Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 108-109

¹⁴¹ Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) — наш християнський герой. 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).

¹⁴² Литвин С. Парох Майданека — отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 98-99.

причини. Перша — невідповідна поведінка даного священика, про що вже йшлося раніше. Друга — тісний зв'язок проблем із станом церковних братств: їхня відсутність, невміле керування або недостатня опіка часто створюють ґрунт для появи сект у парафії.¹⁴³

Пояснення просте: духовна «страва» має відповідати культурному рівню людей. Коли народ був менш освічений, його задовольняла одна Служба Божа на тиждень і одне причастя на рік. Сьогодні ситуація інша: вірні прагнуть більш інтенсивного духовного життя — частого Св. Причастя, а також конференцій, дискусій, активних братств. Якщо священик не може або не хоче цього дати, люди шукають альтернативи і часто організовуються самі. Сам по собі такий порив до глибшого життя не є злочином, але без належного духовного проводу він може перерости в небезпечний рух і зрештою — у секту.¹⁴⁴

Іронія в тому, що саме ті одиниці, які могли б стати фундаментом духовного відродження, за відсутності належного керівництва стають ядром релігійної руїни. Запал і прагнення до більшого часто перетворюються на пожежу, якщо немає мудрого наставника, який би спрямував енергію в конструктивне русло. Коли священик прокидається вже в ситуації, де частина парафії відійшла, його реакція часто буває панічною: крики з проповідальниці, виклики поліції, переслідування відступників. Така тактика лише укріплює переслідуваних у їхній правоті і робить із них мучеників у очах інших.

Найефективніша профілактика — живі, сучасні церковні братства, які відповідають духовним потребам людей: Апостольство Молитви, шанування Пресвятих Тайн, Серце Христове, Марійська Дружина тощо. Однак створити братство і нічого з ним не робити — даремно. Потрібно вести його активно: регулярні засідання, конференції, бібліотека, спільні паломництва, адорації, духовні вправи. Коли братство активно діє, воно стає посередником, який не дає

¹⁴³ Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 308-312. Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 311.

¹⁴⁴ Литвин С. Парох Майданека — отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 99.

простору для сектантських впливів; якщо ж його немає або його занедбують, ризик зростає.¹⁴⁵

Також важливо пам'ятати про латинський обряд у тій самій місцевості: люди, які шукають інтенсивного духовного життя, можуть перейти до костелу, де такі братства діють і де щодня відбувається Служба. Вони не одразу змінюють обряд, але поступово привчаються і залишаються там. Тому замість нарікань краще взятися за інтенсивну, творчу роботу в нашій церкві — і результати не забаряться. Сьогодні ще всі шанси на нашому боці; головне — діяти розумно, з любов'ю і наполегливістю: не ридати, а добувати.

3.2.7. Сповідальниця і проповідальниця

Сповідальниця — один із найважливіших інструментів душпастиря для ведення пастви, здобуття її симпатій і через це — прив'язки до церкви. Водночас саме сповідальниця може стати причиною відчуження вірних, якщо душпастир не має достатньої терпеливості або зловживає своїм становищем. Є кілька типових помилок, які варто назвати прямо.¹⁴⁶

Буває, що сповідальницю використовують для політичних чи особистих цілей. Хто після цього хоче йти до такого священика? Інша крайність — надмірні, непропорційні покути, які відганяють людей від сповіді. Покута не повинна перевищувати сил пенітента; завдання сповідника — дати покуту, що відновлює, а не ламає. Також трапляються випадки, коли під час сповіді замість короткої, суттєвої розмови виникає довга балачка про чужі гріхи. Це забирає час у тих, хто дійсно хоче сповідатися, і перетворює сповідь на плітки. Якщо сповідник не дотримується розкладу богослужінь і дозволяє таким балачкам затягуватися, паства поступово відходить до тих, хто вміє слухати і давати розумну, помірковану науку.

¹⁴⁵Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 113-115

¹⁴⁶Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 312.

Проповідацьниця — ще одна ключова ланка. Риторика вчить, як говорити, але головне — мати чітку мету. Багато проповідей страждають від розпорошеності: одночасно і про святі Тайни, і про вибори, і про крадіжки — і в підсумку слухач не розуміє, що хотів сказати проповідник. Краще одна ясна, опрацьована думка, ніж купа розрізнених тем. Проповідник має знати, що саме він хоче посіяти в серцях людей, і посіяти це послідовно.¹⁴⁷

Ще важливий момент — мова проповіді. Якщо проповідник говорить зверхньо, з презирством до аудиторії, він викликає відторгнення. Навпаки, коли промовляє з любов'ю, з розумінням, навіть суворо, але з болем у серці, слово доходить до людей. Приклади роблять проповідь «смачною» і тою яку легко запам'ятати; притчі та конкретні життєві ситуації допомагають слухачеві побачити себе в слові. Проповідь має бути «жива»: торкатися актуальних проблем парафії, пояснювати, як Євангеліє відповідає на сучасні виклики. Так, це ризиковано — можна образити когось або навіть потрапити під судові переслідування — але священник має бути готовий вести паству, а не мовчати з страху.¹⁴⁸

Не менш важливо вміти «приправляти» важкі теми. Тема покаяння і страху перед пеклом залишається актуальною, але її треба подавати так, щоб не відштовхнути, а повернути. І нарешті — проповідь мусить бути зрозумілою і «рідною» для людей: пояснити притчу, пов'язати її з життям парафіян, дати конкретні настанови. Тоді слово священника не лише не відштовхне, а навпаки — приверне людей до церкви і зміцнить їх у вірі.¹⁴⁹

¹⁴⁷Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 115-117

¹⁴⁸Постаті. Омелян Ковч. URL: <https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946> (дата звернення: 18.05.2025).

¹⁴⁹Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 72.

ВИСНОВКИ

Життя і служіння священномученика Омеляна Ковча — це не просто біографія окремої людини, а цілісний образ доби, в якій переплелися драматичні історичні події, духовні пошуки та соціальні виклики. Його шлях від Космача до Перемишлян, від місіонерської праці в Боснії до капеланства в Українській Галицькій Армії, від пастирської діяльності серед бідних колоністів до служіння у багатонаціональному містечку — це своєрідна мозаїка, що відображає як силу, так і слабкість Церкви, як героїзм, так і людську вразливість.

З богословської точки зору, постать отця Ковча є прикладом того, як священник може поєднувати сакральне служіння з конкретними життєвими потребами людей. Його діяльність показує, що пастир не може замикатися лише в межах храму чи захристії. Він мусить бути поруч із людьми — у їхніх radoщах і бідах, у війні та мирі, у злиднях і духовних пошуках. Це відповідає євангельському образу доброго пастиря, який «душу свою кладе за овець». Ковч неодноразово доводив, що його служіння виходить за рамки ритуалу: він був готовий ризикувати життям, щоб підтримати воїнів на фронті, він не боявся конфліктів із церковною адміністрацією, коли йшлося про справедливість, він відкривав двері своєї домівки для дітей колоністів, щоб ті відчували тепло й турботу.

Соціальний контекст його діяльності не менш важливий. Українське суспільство початку XX століття переживало глибокі трансформації: війни, окупації, переслідування, економічні кризи. У цих умовах священник ставав не лише духовним провідником, а також і організатором громадського життя, захисником прав, посередником між владою і народом. Ковч добре розумів, що байдужість священника до соціальних проблем призводить до втрати довіри, а відтак і до відходу людей від Церкви. Саме тому він активно включався у громадські справи, навіть якщо це викликало підозри чи ревності. Його енергія

була спрямована на те, щоб Церква залишилася живою, щоб вона відповідала на потреби часу.

Водночас його життя показує інший бік реальності: конфлікти з церковною владою, звинувачення у фінансових зловживаннях, відчуття покинутості та несправедливості. Це свідчить про те, що Церква як інституція теж переживала кризу, що не завжди могла належно оцінити ревність і жертвність своїх служителів. Але саме в цих труднощах проявляється справжня сила Ковча: він не зламався, не відмовився від служіння, а продовжував працювати, навіть коли відчував себе «дурнем» у очах начальства. Його внутрішня мотивація була глибоко богословською: він бачив у своєму служінні не кар'єру чи вигоду, а покликання, дане Богом.

Особливо яскраво це проявилось у його капеланському служінні в УГА. Тут він показав, що священник може бути поруч із воїнами не лише як проповідник, а як справжній товариш, готовий розділити небезпеку. Його слова «висвяченого куля так легко не бере» звучали не як жарт, а як вираз глибокої віри, яка давала силу іншим. Він був для вояків символом Божої присутності на фронті, і це мало величезне значення для їхнього морального духу. Богословський сенс цього очевидний: Ковч втілював ідею втіленого служіння, де Христос приходить до людей у найважчі моменти їхнього життя.

У Перемишлянах його діяльність мала інший вимір. Тут він зіткнувся з проблемою асиміляції, змагання між конфесіями, байдужості частини парафіян. Його завданням було не лише відновити храм чи Народний Дім, а також відродити духовне життя громади. Це вимагало від нього не лише богословських знань, а й соціальної чутливості, організаторських здібностей, уміння працювати з різними групами населення. Він розумів, що Церква має бути не лише місцем молитви, але і центром культурного й громадського життя. Це відповідає сучасному розумінню пастирської діяльності як інтегральної: духовне й соціальне не можна розділити.

Загалом, досвід Омеляна Ковча показує, що священник у кризові часи стає ключовою постаттю для збереження ідентичності народу. Його служіння було

відповіддю на виклики модерності: секуляризацію, політичні конфлікти, соціальну нерівність. Він не боявся виходити за межі традиційних ролей, бо розумів, що головне — це любов і служіння людям. Його життя є свідченням того, що богослов'я не може бути відірваним від реальності: воно має втілюватися в конкретних діях, у підтримці слабких, у захисті прав, у готовності до жертви.

Історико-соціальний контекст його діяльності також показує, що Церква була і залишається важливим чинником суспільних процесів. Вона може бути джерелом сили і єдності, але може й втрачати авторитет, якщо не відповідає на потреби людей. Ковч своїм прикладом показав, що авторитет священника ґрунтується не на посаді чи титулі, а на любові й жертвності. Саме це робить його постать актуальною й сьогодні, коли Церква знову стоїть перед викликами війни, соціальних криз і пошуку нових форм служіння.

Окремо варто згадати його останній і найважчий етап служіння — у таборі смерті Майданек. Тут отець Ковч показав вершину душпастирської жертвності. Він не сприймав своє ув'язнення як трагедію особистої долі, а як нове поле для душпастирської праці. У листах із табору він писав, що тепер має можливість бути поруч із людьми, які найбільше потребують духовної підтримки, і що він не може залишити їх самих у цій «голгофі ХХ століття».

Його служіння у Майданеку було богословським свідченням: навіть у місці, де панувала смерть, він проголошував життя у Христі. Він сповідав, причащав, підтримував в'язнів різних національностей і віросповідань, стаючи для них знаком Божої присутності. Соціально це мало неймовірне значення: у світі, де люди були позбавлені гідності, він повертав їм відчуття людяності й братерства.

Таким чином, його мученицька смерть у Майданеку стала логічним завершенням усього життєвого шляху: від місіонерської праці серед бідних колоністів до капеланства на фронті, від відновлення парафіяльного життя у Перемишлянах до служіння серед приречених у концтаборі. Це був шлях

священика, який завжди залишався з людьми — у радості та у стражданні, у житті а також у смерті.

Отже, висновки з його життя можна сформулювати так:

1. Священик має бути поруч із людьми у всіх сферах їхнього життя, а не лише в храмі.
2. Богослов'я повинно втілюватися у конкретних діях любові й служіння.
3. Соціальна активність священика є невід'ємною частиною його пастирської місії.
4. Авторитет Церкви залежить від її здатності відповідати на потреби часу.
5. Жертовність і любов є головними критеріями справжнього служіння.

Священномученик Омелян Ковч залишив нам приклад, який не втрачає актуальності. Його життя — це нагадування, що навіть у найважчі часи можна залишатися вірним своєму покликанню, що сила любові й віри здатна перемогти страх і несправедливість. Його служіння є свідченням того, що Церква живе тоді, коли її священики живуть разом із народом, коли вони готові бути з ним у радості й у стражданні, коли вони не бояться виходити «поза захристію».

Таким чином, постать Омеляна Ковча є не лише історичною пам'яткою, а й дороговказом для сучасних священиків і всіх християн. Вона показує, що справжнє служіння — це завжди поєднання богословської глибини й соціальної чутливості, що воно завжди вимагає любові й готовності до жертви. І саме це робить його життя і мученицьку смерть джерелом натхнення для наступних поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів постуляційної комісії УГКЦ у Львові: «Перемишляни», «Майданек», «Вічність. Мученицький шлях Ковча». Львів. 5 арк. (додатки 1-5).
2. Бирчак В. Омелян Ковч (1884–1944) – спаситель раввина Аарона Рокеаха. 2018. URL: <http://ju.org.ua/ru/holocaust/856.html> (дата звернення: 15.06.2025).
3. Білас В. Омелян Ковч – священник концтабору Майданек. 2010. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2010/12/21/10204/> (дата звернення: 15.06.2025).
4. Білінчук В. Поза небесами – це єдине місце, де я хотів би бути. Бучач, 2009. 20 с.
5. Бірчак В., В'ятрович В. Життя і смерть священника Омеляна Ковча. Щоб не забули. *Пам'ять про тоталітаризм в Європі*. Київ : К.І.С., 2016. С. 267–274.
6. Блаженний мученик Омелян Ковч. URL: <https://rada-peremyshlyany.gov.ua/index.php?id=46> (дата звернення: 18.05.2025).
7. Блаженний Омелян Ковч. URL: <https://www.dyhdzvin.org/diven-bog-u-svyatikh-svojikh/blazhennij-omelyan-kovch.html> (дата звернення: 18.05.2025).
8. Васюник І. Бути українцем. Омелян Ковч. URL: https://risu.ua/buti-ukrajincem-omelyan-kovch_n99860 (дата звернення: 18.05.2025).
9. Гентош Л. Ватикан і виклики модерності. Українсько-польський конфлікт в Галичині та східна політика Ватикану понтифікату папи Бенедикта XV. 1914-1923 рр. Львів, 2006. 456 с.
10. Гентош Л. Митрополит Шептицький 1923 – 1939. Випробування ідеалів. ВНТЛ-Класика. Львів, 2015. 596 с.

- 11.Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія XX віку 1914 – 1991. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 544 с.
- 12.Горбачова К. Омелян Ковч: історія життя, як приклад світлої жертвовності та гуманізму. 2014. URL: <http://mij-https://www.google.com/search?q=kraj.com.ua/krinitsya-duhovnosti/omelian-kovch-istoriia-zhyttia> (дата звернення: 15.06.2025).
- 13.Дрозд В. Родина душпастирів Ковчів на Заліщанщині- Чернівці: ТЗОВ "ДрукАрт", 2012. 56 с.
- 14.Жаровська О. Випробувані як золото в горнилі. Львів, 2013. С. 70.
- 15.З пекла у вічність. Про життя і смерть священика Омеляна Ковча. *За вільну Україну плюс*. 2017. № 32, серпень. С. 4-5.
- 16.Забзалюк Д.Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини XX ст.: монографія Львів: ЛьвДУВС, 2012. 189 с.
- 17.Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко- Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920—1930—ті роки) / За заг. ред. О. Зайцева. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2011. 193 с.
- 18.Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 308-312.
- 19.Качараба С. Суспільна опіка Греко-католицької Церкви над українською еміграцією у Боснії та Герцеговині (кін. XIX – поч. XX ст.) Україна—Європа—Світ : зб. наук. праць. 277 с.
- 20.Ковч О. Чому наші від нас утікають? URL:https://oranta.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1260:o-emilian-kovch-chomu-nashi-vid-nas-utikaju (дата звернення: 18.05.2025).
- 21.Ковч О. Чому наші від нас утікають? вид. 2-ге, випр. Львів: Свічадо, 2019. с. 128.
- 22.Ковч Омелян. URL: <https://surl.li/btpdcj> (дата звернення: 18.05.2025).
- 23.Ковч-Баран А.-М. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Еміліяна Ковча. Саскатун, 1994. 80 с.

24. Ковчег отця Ковча / ред. Васюник І. Київ: Новий друк, 2017. 144 с.
25. Ковчег. Науковий збірник статей з церковної історії / ред. Ярослав Грицак, Борис Гудзяк. Ч. 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. 192 с.
26. Кордюк Б. Ісповідник віри Христової. Галицький шлях. 1993. Ч. від 27.04.
27. Кривава Книга / Уп. Я. Радевич-Винницький Передрук вид. 1919, 1921 рр. Дрогобич: Відродження, 1994. 273 с.
28. Кріль М. Глава УГКЦ: Отець Омелян Ковч служив людям в останніх хвиликах їхнього земного життя. URL: <https://surli.cc/ewpykg> (дата звернення: 18.05.2025).
29. Лаба В. Історія міста Перемишляни від найдавніших часів до 1939 р. Львів, 2001 р. 188 с.
30. Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. Вінніпег. 1963. 325 с.
31. Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч. *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 94–100.
32. Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч. *Грегiт - історико-краєзнавчо-туристичний часопис*. 2010-2011. №7. С. 80.
33. Мацелюх В.. Історія села Любiнь Малий. Львів: Тріада Плюс, 2016. 409 с.
34. Микитюк Д. Українська Галицька Армія: у 40-річчя її участі у Визвол. Змаганнях в 1918-1920 рр.: (матеріали до історії). Вінніпег, 1958. 674 с.
35. Мудрий С. Нарис історії Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі. Рим: Видавництво оо. Василіян, 1984. 197 с.
36. Наськін А. В. Греко-католицька церква та виклики ХХ ст. : приклад о. Омеляна Ковча : кваліфікац. робота / А. В. Наськін ; наук. кер. Я. Грицак ; Український католицький ун-т, Гуманітарний факультет, Каф. нової і новіт. іст. України. Львів, 2020. 94 с.
37. Павлишин Н. URL: <https://dyvensvit.org/church/1033747/> (дата звернення: 18.05.2025).

- 38.Постаті. Омелян Ковч. URL:
[https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946\](https://politclubs.com/dom/viewtopic.php?t=946) (дата звернення:
 18.05.2025).
- 39.Постать Омеляна Ковча: нариси життєпису : наук.-дослід. робота /
 Підволочиський ліцей ім. Івана Франка ; наук. кер. Я. Грицак ; Від. освіти
 Підволочиської селищ. ради. Львів, 2020. 91 с.
- 40.Саківський І. Б. Життя та діяльність Еміліяна Ковча (1884 – 1939 рр.).
Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 105 (2). С. 36-40.
- 41.Свідчення Марії Лещишин. Архів Постуляційної Комісії УГКЦ у Львові.
 2 арк. (додатки 6-7).
- 42.Семак В. На часі // Емігрант. – 1913. – Липень і вересень.
- 43.Сивіцький П. Отець Омелян Ковч (1884–1944) – наш християнський герой.
 2011. URL: <http://ruthenus.blogspot.com/2011/04/b-emilian-kowcz-nasz-chrzescijanski.html> (дата звернення: 15.06.2025).
- 44.Сіреджук П. Космач в історії Гуцульщини та України. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012 р. Вип. 4. С. 21-47.
- 45.Скварок Н. Класичні й новітні мови у навчальному процесі першої Української Львівської Академічної гімназії. *Історико-педагогічний альманах*. 2010. Вип. №1. С. 1-6.
- 46.Стасюк І., Гнідик І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишлянщини у 20-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(1). С. 66-72. URL: <https://surl.lt/ikffbc>
- 47.Томенюк О. Педагогічна діяльність професора Юрія Полянського в Академічній гімназії Львова. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2009. Вип. 13. С. 322–335.
- 48.Центральний державний історичний архів України. Ф. 201. Оп. 2а. Од. зб. № 1487. 59 арк.
- 49.Шевченко Н. Українці в концтаборах – життя, віра, нескореність. URL: <https://www.chasipodii.net/article/20798/> (дата звернення: 18.05.2025).

- 50.Шкільник М. Як міг, боронив справедливість... *Спогади про пережите під владою Австрії, Польщі, СРСР, Третього Райху* / ред. Б. Прах. Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2017. 55 с.
- 51.Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 374 с.
- 52.Schematismus cleri archidieceseos metropolitane graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1884. Leopoli, 1884.

ДОДАТКИ

1

У рубриці: Новомученики УГК

Перемишляни, Майданек, вічність: мученицький шлях о. Е. Ковча

У камеру пробивались перші сонячні промені. На підлозі, втомлені денними тортурами, спали в'язні. Сивий покалічений священник в обірваній рясі стояв біля вікна. Силувався стояти: ноги служили погано. Ось він обернувся і благословив в'язнів, зі зведеними догори руками почав стиха промовляти «Вірую». Він правив Літургію. Йому уже не доведеться служити у рідному перемишлянському храмі: відтепер — і до кінця життя — приносить безкровну жертву за ґратами в'язниці й концтабору. За ним тужимуть осиротілі парафіяни і рідні. А він свою мученицьку дорогу вважатиме благословенням...

Свяченого куля не бере

Народився Емільян Григорович Ковч 20 серпня 1884 року у с. Космач Косівського повіту, у сім'ї священника. Отримав добру освіту (у львівській гімназії, потім - у колегії святих Сергія і Вакха в Римі). Їерейські свячення прийняв від владики Григорія Хомишина у 1911 р. Перший душпастирський досвід здобував у галицьких парафіях, потім - у Югославії, куди зголосився на місії до українських поселенців. Вони жили убого, переважно на узбіччях гір, тож багато часу священник проводив у дорозі. Майже з кожної поїздки привозив із собою кількох діток, щоб пожили якийсь час у його родині, та, як казав, «з'їли щось іншого та побавились трохи іграшками його дітей».

У 1919 р. Емільян Ковч вступає до Української Галицької Армії — його призначають польовим духівником Бережанського Коша. Щоранку, відслуживши Літургію, він поспішає до шпиталю, на поле вправ, в канцелярію, магазини. Скрізь полагоджував якісь конфлікти, підбадьорював недужих. Певну «нерозсудливість» виявляв лише під час бойових дій: завжди поривався на передову. «Знаю, — говорив він, — що вояк на лінії фронту відчувається найкраще, коли бачить там лікаря й духівника». І жартома додавав: «Ви ж знаєте, панове, що я свячений, а свяченого куля так легко не бере».

То була правда — у житті о. Емільяна було безліч, здавалося б, безнадійних ситуацій, порятунком з яких можна вважати чудом.

Якось він разом з іншими вояками однієї з дивізій УГА потрапив у полон до більшовиків. Більшість полонених розстріляли на місці, решту — зігнали у вантажні вагони і повезли у невідоме. Був поміж них і о. Емільян. Серед дороги поїзд спинили (щоб очистити від померлих). Священник попросив вартового випустити його на хвилю — сказав, що мусить жити, щоб молитися за вмираючих, але сам гине від спраги й задухи. Вартовий дозволив. Коли ж о. Емільян повернувся, той закрив

-2-

двері перед самісіньким його носом. «Батюшко, а пам'ятай молитися за Луку», — вигукнув на прощання російський солдат.

Та недовго втішався «батюшка» волею. Був знову більшовицький полон, і знову — неймовірний порятунок від розстрілу. Далі — польський кондтабір, де щодня від пошесті тифу вмирали сотні воїнів УГА. Хвороба не оминула і о. Ковча — одного дня, коли виконував священні обов'язки, звалився непритомний на землю. Та він вижив, хоча переніс повторний тиф, а виглядав після хвороби так, що дружина, коли побачила його, втратила свідомість.

Перемишлянський парох

У 1922 році відкрилась нова сторінка його священничого служіння — він став парохом Перемишлян. У 20-их рр. це містечко на Львівщині налічувало близько 5 тис. мешканців, з яких переважну більшість складали євреї; українців, як правило сполонізованих, було біля тисячі.

Енергійний парох активно береться за відбудову українського життя: знаходить фонди для віднови храмів, побудови будинку Просвіти, кооперативу. Щороку у місті проходять Євхаристійні з'їзди, паломництва, повітові віча; розквітають Пласт й організація студентської молоді. У донедавна сполонізованому місті вирує українське релігійне, громадське, господарське життя.

Власті — польські, а згодом, радянські — о. Ковча, звісно ж, не любили. Обшуки у хаті священника стали недоброю місцевою традицією: лише за 1925-1934 рр. їх було майже 40, половина з них завершувалась арештом та довшим чи коротшим ув'язненням. Втім, завдяки своєму організаційному хисту, простій людській мудрості, наполегливості, священник знаходив вихід і з найскладніших ситуацій. Іноді йому вдавалось неможливе — як-от за радянських часів zorganizувати на Йорданські водосвяття процесію, що спорудила на річці величезний льодяний хрест і прикрасила його жовто-блакитними стрічками.

«Непокірному» священнику часто на допомогу приходило вміння перетворити проблему на жарт. Якось, уже за радянських часів, він просив у влади дозволу на проведення євхаристійного здвигу. Йому дорікнули: «Полякам ти платив у кару за ці з'їзди по п'ятсот злотих. Чому ж твої ангели, до яких молишся, не приходять на допомогу?» О. Ковч немов би чекав цих слів: «Та ж ось ви прийшли і мене звільнили». Під голосний сміх присутніх урядовець сказав: «Проводь вже свої з'їзди та не забувай молитися за нас, грішних».

Над тією хатою ангели пролітають...

Так говорили перемишлянські парафіяни про скромний будиночок, де мешкала священника сім'я — о. Ковч із дружиною Анною-Марією та шістьма дітьми. Майже завжди жили там ще кілька осиротілих діток. До сиріт о. Емільян мав особливий жаль. Часто після похорону привозив до

-3-

себе дітей, що zostались без батьків. Залишав на якийсь час у себе, щоб відійшли від болю втрати, а потім знаходив для них місця у сиротинці.

Часто хатина душпастиря сповнювалась галасом і сміхом: убогі студенти «налітали» на неї у пошуках харчу — і не лише духовного. Вони гостювали там, спали на горіщі. «Збурена Троя» — казали ще перемишлянці про приходство о. Ковча.

Не забувайте про ломаку....

Перемишлянський парох мав славу чудового проповідника. Селяни плакали, коли слухали його: «так ревно говорив і вмів заглянути до кожного серця», — згадували вони. Проповіді завжди були актуальні й зрозумілі слухачам, а його вислови часто ставали місцевими афоризмами. «А ти не забув про ломаку?» — питали один в одного перемишлянці перед Сповіддю. В селі було важко з топлівом, тож люди рубали у лісі без дозволу власника. Душпастир напоумлював їх: «Скажи ясно на Сповіді, що ти вирубав не якусь там ломаку, але таку, що вас аж двох мусіло нести. Гляди, щоб з тією ломакою ти не пішов на Страшний Суд».

Глибокий патріот, о. Ковч вмів і зганити своїх парафіян за надмірний «національний запал». Коли після приходу радянської влади деякі парафіяни кинулись зводити порахунки із місцевими поляками, о. Емільян сказав у проповіді: «Мені здавалось, що я виховував вас на добрих парафіян, а я зробив вас голотою. Мені соромно за вас перед Господом Богом».

І знову смерть відступила

Одного червневого дня сорок першого року НКВД проводить у Перемишлянах масові арешти. Попали у руки енкаведистів й о. Ковч із двома доньками. Одна з них, Ірина, потім опише ті страшні хвилини: «Вони схопили нас у саду. Тато шепнув: Моліться. Сам молився так, ніби біля нас нікого не було, хоч до його горла енкаведист притиснув револьвер і глумився: «От тобі й батюшка, нічого не знає, тільки молитву. Молися, може допоможе, а ми з девушками погуляємо...». І раптом — рев німецьких літаків, розриви бомб, міліціонери почали розбігатись». Батько з доньками кинулися врозтіч. Священника кілька днів переховували парафіяни. Власті пообіцяли за його голову 5 тис. карбованців, а за переховування — розстріл. О. Ковч, який не знав про долю доньок (їх прийняла подруга), поривався здатись властям; парафіянин Демко, у якого переховувався, ледве стримав його. Він вірив, що Господь особливо береже свого слугу. У цьому переконався після такого випадку: на його подвір'я вбіг енкаведист із псом. Здавалось, все втрачено — і раптом пес несамовито заскавулів, зіщулювся і кинувся геть. О. Ковч вкотре був порятований.

Через кілька днів у містечко вступили німці. Парафіяни прийшли до улюбленого пастиря з вісткою про втечу комуністів, цілували його в руки

-4-

і плакали від радості. Священик немов холодною водою усіх облив: *«Не дуже радійте, на місце одного «добродія» прийшов інший, тільки гудзики в мундирах змінились»*. На руках понесли вони священика до храму. Під час відправи церкву заповнило голосне ридання — сюди уже добігла вістка, що ніхто з арештованих не вижив. Усі, схоплені енкаведистами кілька днів тому, були закатовані — всього 50 осіб.

Оглашенні у Перемишлянах

З приходом німців починається масове винищення євреїв. Перемишлянський парох просить вірних, й особливо, молодь, не вступати на службу до нової влади, не піддаватись на антисемітські й інші провокації. Тим часом, переслідувані шукають порятунку у християнського священика.

«Якось кілька євреїв вбігло до хати і стали благати в батька рятунку: німці кинули у божницю запальні бомби, закрили двері й нікого не випускають, — згадував Мирон Ковч, син священика. — Батько вскочив і побіг, я біг за ним і думав: що ж тато може тут зарадити? Але в батька не було ніякої іншої думки, поза тією, що горять люди. Він вбіг між юрбу і голосно, по-німецьки (цю мову він знав перефектно), наказав поліції розійтись. Надиво, вояки дезорієнтувалися і розійшлися». А о. Ковч почав витягати з вогню тіла людей.

У 1942 р. у Перемишлянах німці створюють гетто. Євреї сподіваються, що прийнявши християнство, вони порятуються від смерті. Й ось в о. Ковча з'являються делегації євреїв — близько тисячі осіб просять священика охрестити їх. Душпастирю нелегко було прийняти рішення. Він їздив до митрополита Андрея Шептицького радитися у цій справі, обговорював її із знайомими душпастирями. З одного боку, як священик, він був зобов'язаний охрестити ближнього у небезпеці смерті, з іншого — чи можна вдіяти цю тайну людині, що приймає її далеко не з релігійних міркувань? Між тим, часу для роздумів не було: по місту уже розвішано афіші про примусовий прихід євреїв до гетто. О. Ковч приймає рішення: провівши попередньо катехизацію, навчивши оглашених Символу віри, він проводить масове хрещення перемишлянських євреїв.

Більшість новоохрещених таки пішли у гетто і розділили долю інших. Розповідають, що там вони творили окрему громаду й визнавали християнство.

У грудні 1942 року о. Ковча заарештували. Спочатку його утримують у львівській в'язниці на вул. Лонцького. Родина й знайомі робили усе можливе, щоб звільнити його, великих старань доклав і митрополит Андрей Шептицький. І його вихід на волю був можливий, якби....

До нас дійшов запис діалогу, який відбувся між о. Ковчем та гестапівцем у львівській в'язниці.

-5-

-Ви знали, що євреїв вихрещувати заборонено?

-Не знав.

-А тепер знаєте?

-Знаю.

-Будете далі їх ще вихрещувати?

-Буду.

На клопотання про звільнення рідні отримують відмову.

Збереглися листи священика з-за ґрат. Просив рідних «хоча б наперсток літургичного вина», колорадку, «бо та, що мав, зламася» (неважко здогадатися, від чого). У в'язниці правив, сповідав, причащав...

«Поза небесами, це єдине місце, де я хотів би бути»

У серпні 1943 р. о. Емільяна Ковча перевозять у концтабір Майданек. Селяни поближніх сіл хрестилися, коли бачили чорний дим, який валив із труб фабрики смерті.

На той час о. Ковчу не було ще й 60-ти. Його побратиму з УГА, полковнику Долинському, довелося зустрітись з ним у концтаборі. «Трагічна й болюча була ця зустріч, — згадував він. — Я пам'ятав о. Емільяна таким, яким бачив майже 25 років тому: поставним, з високим чолом, гарною чуприною й орлиним поглядом. Тепер переді мною був згорблений старець з рідким сивим волоссям, майже беззубий, схорований, фізично вичерпаний».

Родина не припиняє спроб визволити о. Ковча. А він їм пише:

«...Поза небесами, це єдине місце, де я хотів би бути. Ми усі тут рівні: поляки, євреї, українці, росіяни.... Я тут єдиний священик. Не можу уявити, щоб вони робили без мене. Коли я правлю Літургію, усі вони моляться. Різними мовами, але хіба ж Бог не розуміє усі мови?»

25 березня 1944 р. (згідно з архівними документами концтабору) о. Омеляна Ковча не стало. Невдовзі перед тим він писав:

«...Вчора стратили п'ятдесятьох. Якби мене тут не було, хто б допоміг міг їм переступити цей поріг? Вони б пішли у вічність зі всіма своїми гріхами, у глибокому розпачі... Чи ж це не благословення? Чи ж це не найбільша корона, яку Господь міг тільки покласти на мою голову? Не міг би просити Бога про більше. Не хвилюйтесь за мене. Радійте зі мною...»

maria Leshchynshyn

Слова Ісусу Христу!

Що пам'ятаю про блж. о. Е. Ковча.
Я народилась в Тереминцях
дня 1-го травня 1927р в сім'ї Михайла
і Марії з Саламонів Шкімчик. Батько
був доктор прав і був сурдом та приятелем
нашого пароха. Він мене ввів релігії з I-го
Класу. Перше що запам'яталося на ціле життя
це те, що слово "релігія" наводило на мене жах
я не знала що це значить і тому втікала до дому
о. Ковч забравши мою неприсутність і як добрий
психолог післав мене до Кіоску Купити йому
папіроси. Опісля вийшов по мене і тримав за
руку доки не запровадив в лавку і не погав
розповідати якусь біблійну історію і я побачила
що "релігія" не страшна, а дуже цікава.

Що найбільш замітне і незабутнє це
його пророцтво. Я запитала "Коли буде
кінець світу"? Тоді дивуюсь як я могла це
запитати і того? Мені було десь Троків і що
мене світ обходив? З модерних виходів

Про його громадську діяльність є багато
написано, що приходу большевиків —
був добрим але і пересічним проповідником
але як прийшли червоні — став вогняним

Пригадую такі слова „горна хмара прийшла
з сходу — держіться віри, молитесь, бо багато
жертв забере і крові пролетить“

Люди, терпи вір його слів, бо знали що його
жде... Змусили одного доносити що відговорить
і хто з приїжджих з сходу ходити до церкви.
Затулювали хуїками, ховалися за дверима,
але НКВД все знало.

Хтось перестеріг отця що буде арештований
і він втік до парафіянина що ховав його
в сито, де майже дувся. На перехресті
вулиць стояв жид який добре бачив Куду
втік до Ковз і хотів показати енкавдистови,
але рука піднеслась і показала в протилеж-
бік... видно призначено було йому ще жити
і в майданку готувати беззві до смерті.

Я мала помік вбіг і як попросила його
про поміг. Встала в спальні і голівку не міг під-
няти. Приніс всі подушки з хати, всієї важкої
крісла, щоб підняти за сперт на рамена, а не від-
грабину — не допомогло нічого... нагло якась сила підтяг-
нула без нашої допомоги... ми повернуті не могли...

Другий раз Петро мій муж оббивав мені
нігті на ногах. Один з них на правій нозі — другий після
грубого був так терсний що ніяк не видно було, де
серх, де стіг. Пробував знайти, а тоді „ти досягнеш мого“
і вийшов з кімнати. Я діткнула і нігть відскочив
сам. Тому, що в обох випадках я просила
С. Ковза про поміг — вірю, що це він виставив
і дав мені таку несподівану поміг.

Марія Левишина нар. 1/V/1927р в передмістях